

DOM IN SVET

ILUSTROVAN LIST

ZA UMETNOST IN ZA ZNANSTVO.

UREJA

DR. FRANČIŠEK LAMPE.

Z Bogom za narod.

IZHAJA DVAKRAT NA MESEC.

ZALAGA UREDNIK IN LASTNIK.

TISKA KATOLIŠKA TISKARNA.

Cena na leto 4 gld. 20 kr., pol leta 2 gld. 10 kr., četrť leta 1 gld. 5 kr.;
za dijake na leto 3 gld. 40 kr. Za Ameriko na leto 2 dolarja,
za Italijo 10 lir, za Nemčijo 8 mark.

Vsebina 10. zvezka.

	Stran
Maksimilijan Leopold baron Rasp in njegova šola. (Spisal <i>Ź. Benkovič.</i>)	289
Nade in prevare. (Povest iz umetniškega življenja. — Spisal <i>Milevoj.</i>)	
[Dalje.]	302
Najstarejša. (Spisal <i>Ivo Trošt.</i>)	308
Gad. (Črtica. — Spisal <i>Fr. Kočan.</i>) [Konec.]	310
Kdo bi mislil? (Zložil <i>Silvin Sardenko.</i>)	314
Ledena doba. (Spisal <i>prof. dr. Simon Šubic.</i>) [Dalje.]	315
Književnost	319

Slovenska književnost. Knjige „Slovenske Matice“ za l. 1898.:

Slovenske norodne pesmi. Četrta snopič.

Na platnicah.

Pogovori. — Razpis častnih nagrad.

Slike.

Maksimilijan Leopold baron Rasp	289
„V albanskih gorah“:	
Aricija z Bertolinijevim mostom	297
Voznik iz rimske okolice	312
Na pašnji v rimski okolici	313

Listnica upravnitva. Nekaterim čislanim gg. naročnikom smo prideli poštno nakaznico z zaznamovanim sedanjim dolgom. Naj nam tega nikar ne zamerijo, temveč naj primerjajo naš zaznamek s svojimi zaznamki in nam kmalu pošljejo dolžno vsoto. Ker smo bili na gmotno stran preveč optimiški, nabrala se je velika vsota naročnine, katero nam mnogi dolgujejo in tako jako ovirajo naše napredovanje. Torej naj sprejmó blagohotno naš potrebni opomin. Katerim nismo poslali nakaznic danes, pošljemo jih v prihodnjih številkah.

Dobé se še letniki: IV. po 2 gld., V. po 3 gld., VII., VIII. IX. X. in XI.
po 4 gld.

Maksimilijan Leopold baron Rasp

in njegova šola.

(Spisal *Josip Benkovič*.)

Nobena doba slovenske zgodovine po dosedanjih opisih ni opisana tako „črno“, kakor 17. in 18. stoletje, t. j. doba protireformacije, v kateri so baje katoliški zelotje z „autodafeji“ uničili vse cvetove slovenskega slovstva, in ko zaspana katoliška duhovščina ni nič storila za narod. To je staro očitjanje, ki pa ni nikakor pravično.

V teh-le vrsticah nikakor ne namerjam obdelovati vse omenjene dobe, temveč le ob vzoru skoro do cela pozabljenega moža hočem pokazati velik kos kulturnega, smelo trdim, tudi specijalno slovstvenega dela, ki ga do slej niso prav nič poštevali. In ta mož ni jedin; bila jih je cela vrsta, ki so delali za narod mnogo in vsestransko, a tako na tihem, da knjiga o njih ne pové mnogo, tem več pa hvaležnost narodova. Ko pridejo ti veljaki-narodnjaki iz 17. in 18. stoletja polagoma iz pozabljenosti na dan, potem posije pač svetlejša luč v „katoliško temo“, ki leži še vedno nad Hrenovo in poznejšo protireformacijsko dobo.

I.

Po dolgotrajni suši si človek srčno zaželi pohlevnega dežja, da namoči zemljo in poživi vsa živa bitja. Ako pa po suši pridrvi ljut vihar z bliskom in gromom, ploha s točo, potem je suha zemlja pač namočena

„Dom in svet“ 1899, šte. 10.

in poživljena, toda sledovi viharja in povodnji se opažajo na vseh straneh. Človek se prestraši, ako pogleda na svoja polja in travnike, ker ploha je nanje nanesa peska, kamena in vsakovrstne navlake. Ako vse to pusti, ostane mu le peščena nerodovitna puščava.

To je živa slika narodnega življenja na Slovenskem okoli l. 1600., ko so se reformatorji morali umakniti,

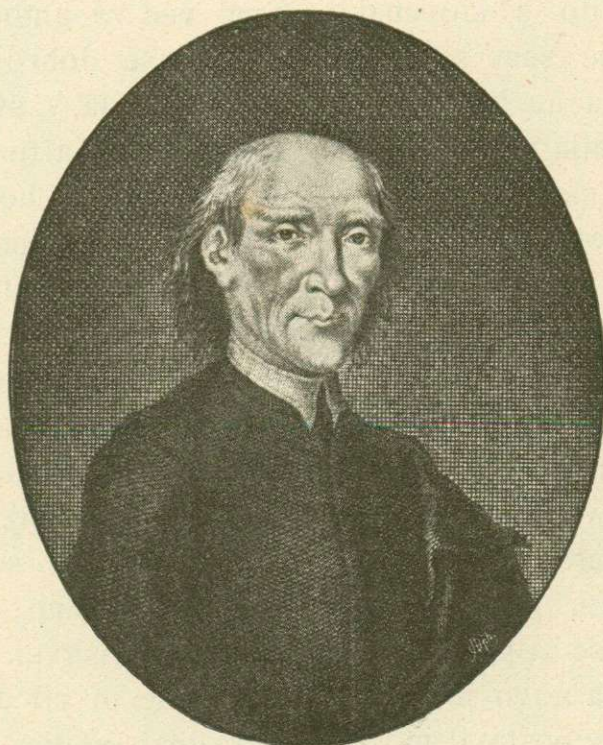
in se je pod vodstvom škofa Hrena začela protireformacija na celi črti. Suša je trla dotlej slovenski narod, silna duševna suša. Luteranska reformacija je bila silovita povodenj, ki je z gromom in s strelo prihrula doli iz Nemčije ter preplavila slovensko zemljo. Res, da jo je namočila, a — kako? Verska reformacija nam je prinesla kalno vodo, nezdravo slovstvo.

Pregovor pravi: „Črka morí, duh pa oživlja.“ Pri nas je bilo v 16. stoletju

uprav narobe. Črka nas je hotela oživiti in nas je, hvala Bogu, res oživila; toda duh, ki je vel iz te črke, nas je moril.

V prikupljivi slovenski skledi se je nudil Slovincem dušni strup.

Škof Hren je naposled zamašil vse hudo-urnike, ki so izvirali na Nemškem. Voda se je polagoma odtekla, zemlja je bila namočena, a na prostrani slovenski planjavi je bilo nasutega mnogo peska in kamenja. Ko-

Maksimilijan Leopold baron Rasp.

lika nenravnost je zavládala med Slovenci po protestantizmu! Največja hudodelstva, skrajnja surovost in podlost, vse to je bilo na dnevnem redu prav tako kakor na Nemškem. Kar se je dogajalo po Lutrovih spletkah na Nemškem, vse to se je (seveda v manjšem okviru) nekoliko pozneje ponavljalo na Slovenskem.

Koliko dela je čakalo škofa Hrena, ko je l. 1599. zasedel ljubljansko stolico! Pičla četa tedanjih katoliških duhovnikov mu je sicer stala zvesto ob strani in mu pomagala odvažati luteransko navlako in čistiti s plevelom zmot čez in čez prerastlo slovensko zemljo, vendar se je delo odsedalo le počasi. Ni čuda, saj bolezen pride z vozom, a odhaja po niti. Preteklo je skoro poldrugsto let, da se je zacelila velika rana na telesu slovenskega naroda. — Nehoté se tu usiljuje vprašanje: Kaj bi bilo s slovensko zemljo, če bi se iz Nemčije sem zatročeni plevel in naplavljená sodrga ne bila odstranila? Najbrže bi ne bila dobila več pristnega narodnega lica. Bi se li moglo tako pokvarjeno ljudstvo upirati potujčevanju?

Ko je Hren preprečil ves luteranski vpliv na Slovence, lotil se je pozitivnega dela. Da bi izboljšal podivjano in propalo ljudstvo, je s škofijskimi sinodami najprej krepko organiziral svojo duhovščino.¹⁾

Versko življenje je poživil s cerkvenimi bratovščinami, ki so v luteranski dobi do malega vse prenehale delati, in z novimi samostani. V Ljubljani so se zopet naselili avguštinci in frančiškani; na novo je pozval jezuite in kapucine. S tem je postavil močne trdnjave katoliškemu življenju. Največjega pomena je bila gimnazija, katero so prevzeli jezuiti. — Gmotno stanje ljudstva pa je dvignila duhovščina z ustanovitvijo raznih zadrug ali cehov, ki so sicer že v 15. stoletju lepo prospevali, a je protestantizem vse uničil. Po bratovščinah in cehih se je socialno življenje na Kranjskem zopet kmalu povzdignilo do nenavadne višine. S tem se je položil vsaj čvrst temelj novemu kulturnemu razvoju.

¹⁾ Sklical je štiri sinode; prva je bila l. 1605.

Škof Oton grof Barchheim se je mnogo trudil, da bi dvignil tudi umetniški vkus, zlasti v cerkvenem stavbarstvu. A naletel je na odpor. Kot tujec in fino izobražen mož je imel med Slovenci težavno stališče, ker niti duhovščina še ni znala ceniti umetnosti v cerkvi, nekaj pa se tudi ni utegnila baviti s takimi stvarmi.

Šele dobrih sto let po zatoru protestantizma se je narod zopet toliko razvil in utrdil, da se je mogla ukoreniniti kaka večja ideja. Ustanovila se je umetniška „Academia Operosorum“ in kmalu potem glasbena „Academia Philharmonicorum“.

Slovstveno pa uprav v tej dobi niso mnogo delali. Pisali so le redovniki in nekateri starejši svetni duhovniki; mlajši duhovniki niso utegnili, ker so bili z drugim pastirskim delom preobloženi. Storili pa so tem več za gmotni napredek ljudstva. Da pa so se dobro zavedali, kako potrebuje narod berila v svojem jeziku, pričajo razne okolnosti. Kartuzijanski prijor iz Bistre se je ponudil, da hoče gmotno podpreti katoliško izdajo Dalmatinove biblije. Hren govori l. 1627. „de Hymnologio Slavico typis edendo pro communi bono“. Diskalceat o. Ignacij je imel že l. 1710. celo slovensko sv. pismo v rokopisu, itd. Da se ni še več storilo v samostanih, je razlog ta, da je nedostajalo slovenskih močij. Kolikor jih je bilo Slovencev, bavili so se mnogo s pastirstvom ali pa s šolami, n. pr. jezuiti in nekoliko tudi frančiškani. Za znanstvene razprave narod še ni bil dozorel, ko je le semtertje kdo znal čitati.

Celo 17. stoletje je torej res doba katoliške protireformacije. Popravljalo se je, kar je protestantizem ukončal; zidalo se je iz nova na razvalinah. Zato se to „katoliško“ stoletje na vnanje res tako ne blesti, kakor se blesti „luteransko“ 16. stoletje v svoji — negativni luči. Seveda podirati je mnogo lože nego zidati. Vkljub temu pa ima 17. vek v slovenski zgodovini pristni naš narodni znak: znak tihega, vstrajnega dela brez hrupa in razkazovanja. Da se ta moja trditev pojasni, treba še nekaj naših velezaslužnih mož

iz one dobe oteti pozabljenosti. Doslej se njih imena niso omenjala, ker slučajno niso pisali, vsaj za javnost ne. Kar pa so sicer dobrega storili za narod, to se je premalo cenilo. Zaslužili pa so, da se z zlatimi pismenkami zabeležijo v naši zgodovini, ker so bili res vzorniki. Njih delovanje je bilo tem izdatnejše, ker so skoro celo življenje preživeli na enem kraju, tam svoje nazore vcepili in lepe sadove zapustili. Tako se ni moglo dogajati, kar dandanašnji, žal, tolikrat izkušamo, da vsak dela po svoje in marsikdo smatra kot svojo prvo nalogo, da podere to, kar je naredil njegov prednik.

Kakor nizki pustolovci se nam kažejo luteranski slovenski reformatorji s Trubarjem na čelu, ako jih primerjamo s temi treznimi, do skrajnosti požrtvovalnimi in nesebičnimi katoliškimi protireformatorji! Oni so delali s hrupom; sejali so veter, a želi vihar. Sadovi njih uka so bili žalostni za narod: strašna demoralizacija, razbrzdanost, upornost itd. Ni čuda, da je verno ljudstvo take „reformatorje“ iz lastnega nagiba marsikdaj siloma zapodilo izmed svoje srede! Uspehi katoliške protireformacije so bili do cela drugačni: mirno in redno življenje, omika, duševno in gmotno blagostanje. Ljudstvo je odkritosrčno ljubilo te može kot svoje dobrotnike in jih ohranilo v hvaležnem spominu.

Toliko o dobi katoliške protireformacije, katero smo doslej tako slabo poznali in tako krivo sodili.

II.

Nekaka tipična prikazen med katoliškimi protireformatorji je kamniški župnik **Maksimilijan Leopold baron Rasp**.

Porodil se je v starološkem gradu 14. listopada l. 1673. Njegov oče Janez Jurij baron Rasp „de Ostrebiz, Altlack & Lustthal“ je upravljal službo žitničarja v Loki. Rodbina Rasprov je v kranjski zgodovini dobro znana; dala je državi in cerkvi več vrlih mož. Maks Leopold je šel menda zgodaj na tuje, da si pridobi v raznih šolah potrebnih znanosti. V l. 1693—1697 je bil v Rimu gojenec nemškega zavoda (Collegium Germanicum) in

sicer kot bogoslovec dunajske nadškofije. Najbrže je prejšnje svoje študije zvršil na Dunaju, kjer je vstopil v duhovski stan. V Rimu je prejel mašniško posvečevanje in dosegel doktorat sv. pisma.

Ž njim vred je bilo v nemškem zavodu v Rimu še nekaj drugih kranjskih rojakov, n. pr. Fr. Ks. baron Gall, Janez Benaglia pl. Rosenbach, Adam Baltazar pl. Kutsklam, poznejša ljubljanska kanonika Janez Andrej pl. Flachenfeld in Jurij Sigismund baron Edling.

Povrnivši se iz Rima je ostal najbrže v domači ljubljanski škofiji, kjer se je tako omilil tedanjemu škofu Sigismundu Herbersteinu, da ga je šele 26 let starega imenoval kamniškim mestnim župnikom l. 1699. Nekaj let pozneje je postal tudi arhidijakon za gorenjsko stran.

O njegovem neumornem in vsestranskem delu podati popolno sliko doslej ni še mogoče, ker še niso odprti vsi viri, ki o njem poročajo. A že same te podrobnosti, katere nam podajajo o njem mrzli kameni, kratke beležke in ljudska govornica, morajo v nas vzbuditi občudovanje in spoštovanje do tega nenavadnega moža.

Kot vzoren duhovnik-župnik je bil pred vsem izvrsten dušni pastir, pravi dušni in krušni oče ne le svoji tedaj zelo obsežni župniji, temveč tudi celi okolici. Ni se ustrašil nobenega duševnega ali telesnega truda, nobene gmotne žrtve, da je le osrečil sebi izročene vernike. Obdarjen z znatnim imetjem je lahko delil dobrote v obilni meri; in res jih je v pravem pomenu razsipal na desno in na levo. Sam se je mrtvičil do skrajnosti, da ga je bila le kost in koža; molitev in dobra dela so mu bila vsakdanja hrana, vstrajni post pa za priboljšek. Dan za dnevom je bilo pri njem s hrano preskrbljeno celo omizje ubožcev, katerim je on sam stregel. Koliko in kako je delal na prižnici in v izpovednici, sploh v cerkvi, ume se ob sebi.¹⁾

Fino izobražen v lepih umetnostih, kar je na Laškem kot bogoslovec lahko dosegel, je z besedo in z dejanjem pospeševal v do-

¹⁾ Primeri: „Venec“, I. 1897. str. 179—182.

movini vsako podjetje, ki naj bi narod dvignilo do večje omike, ali mu koristilo v kakoršnemkoli pogledu.

2. grudna l. 1699. je povabil stolni prošt Janez Prešeren k sebi v stanovanje kano-nike Janeza Antona Thalnitscherja, Janeza Pichija, Frančiška Gottfrieda barona Billichgraza in kamniškega župnika Raspa. V prijaznem pogovoru je navel Thalnitscher besede na rušečo se stolno cerkev in toplo priporočal, da se začne zidati nova stolnica. Vsi so se soglasno za stvar zavzeli, in škof Herberstein je potrdil njih sklep. S tem je bil storjen prvi srečni korak k velikanskemu delu. Med dobrotniki, ki so obljubili pomoč, nahajamo poleg deželnih stanov, škofa, prošta in generalnega vikarija Thalnitscherja v prvi vrsti župnika Raspa, ki je obljubil 500 gld. Pozneje je z največjim zanimanjem in požrtvovalnostjo zasledoval zidavo nove stavbe.

Ko je l. 1701. umetniška „Academia Operosorum“ stopila v javnost, bil je Rasp med njenimi prvimi člani. Nadeli so mu častni priimek „Indefessus“ t. j. „Neutrudljivi“. Njegov vredni sovrstnik in tekmeč, znani mecenat Janez Jakob Schilling, župnik v Kranju, pa je dobil naslov „Sedatus“ t. j. „Mirni“, Thalnitscher „Sedulus“, t. j. „Marljivi“. Udeleževali so se marno akademičnih sej in posegali v debate.

Kar je „Academia Operosorum“ delala v večjem obsegu v Ljubljani, to je opravljal Rasp z mnogim uspehom v svojem delokrogu.

Mestna župna cerkev v Kamniku je bila krasna gotska stavba iz 13. stoletja, torej stara že 500 let. Ker se je jela že rušiti, dal jo je Rasp podreti in na mesto nje je sezidal sedanjo cerkev, ki je bila dovršena in posvečena l. 1734. Sicer ni niti po velikosti niti po kakovosti kaka umetnina, ker je zidana v navadnem, recimo „kranjskem“ slogu, kakoršnega so največ rabili sploh na Slovenskem: renesanški slog v najpreprostejši obliki. A če pomislimo, da je vse to delal skoro le ob svojih stroških, moramo strmeti nad toliko požrtvovalnostjo. Presbiterij je slikal Fr. Jelovšek, jeden najboljših tedanjih slovenskih slikarjev.

L. 1724. je sezidal Rasp nad Kamnikom kapelico sv. križa s pasijonskimi postajami. Ta, meščanom in okoličanom jako priljubljeni kraj se imenuje Kalvarija. Razven tega je nekaj razširil, nekaj pa prenovil podružne cerkve ter jim oskrbel, če tudi ne dragoceno, pa vendar lično notranjo opravo. Nekatere stvari pa smemo šteti tudi med umetnine. Vse to je plačal največ iz svojega lastnega žepa.

Pri cerkvi sv. Jožefa na Žaljah je priredil l. 1725. ljudski misijon, ki je bil sploh prvi na Kranjskem.¹⁾ Vodili so ga jezuitje od 18. do 26. malega srpana. Sklepne procesije se je udeležilo okoli 17 tisoč ljudij.

Rasp je bil dober prijatelj samostanom. Po njegovem posredovanju je znani mecenat Jakop Schell pl. Schellenburg l. 1703. popolnoma prenovil kamniški frančiškanski samostan s cerkvijo vred. Leta 1708. so v njem imeli provincijalni kapitel, menda v zahvalo za požrtvovalnost in naklonjenost obeh mož.

V Mekinjah je vodila tedaj samostan opatica M. Doroteja Sidonija grofica Gallenberg (1706—1729), jako izobrazena gospa. Dočim je bilo samostansko poslopje že l. 1682. do 1686. krasno prenovljeno, sklenila je opatica najbrže po nasvetu Raspovem, da popravi cerkev. V dveh letih (1722—1723) je bila cerkvena notranjščina preprosto sicer, a lično predelana; l. 1720. pa postavljene nove orglje in nov oltar.²⁾ Njena naslednica je bila M. Maksimilijana Leopoldina grofica Gallenberg (1729—1759), katere se redovni nekrolog posebno laskavo in hvaležno spominja kot ljubeznive matere celi okolici in kot trezne in modre opatice.

¹⁾ „Quae cum in hoc Ducatu Carnioliae nunquam et nusquam ante hac recordatione hominum seu traditione seu scripto relictas, habita fuisset primo loco et tempore inchoata in Civitate Stain“

²⁾ V cerkvi sta tudi dva krasna mramornata kipa sv. Bernardina in sv. Kapistrana, najbrže delo slavnega Robbe. — Nekrolog hvali zdravniško izvežbanost opatice: „Foemina scientiae medicinalis longe peritissima. Praesidium aegrorum praestantissimum, cuius mortem non modo hoc luxit Monasterium, sed et universa circumiacens vicinitas deploravit. Requiescat in sancta pace!“

Obrtne zadruge, ki so bile deloma že v 15. stoletju ustanovljene so se ob času katoliške reformacije zopet poživile in bile v začetku 18. stoletja v najlepšem cvetu. Rasp je cehe kar najbolj pospeševal v svojem področju. Poseben ugled so uživali kamniški kovači (žebjarji), nožarji, usnarji, krznarji, tkalci in čipkarji. Mali sledovi te zdrave in krepke organizacije so se ohranili do najnovejših let. Krznarji so imeli v Krašnji svoje skupno skladišče, odkoder se je njih blago po Dunajski cesti izvažalo v daljnje kraje, celo v Nemčijo, zlasti na Saksonsko in nekaj tudi na Laško.

Največje zasluge pa si je pridobil Rasp s poučevanjem mladine. Dosegel je najsijajnejše uspehe in to v dobi, ko je vlada za naobrazbo mladine storila še prav malo.

Ker kamniško mesto tedaj ni še imelo ljudske šole, kupil je Rasp zasebno hišo in jo priredil za šolo. Poučeval je nekaj sam, nekaj pa njegovi duhovni pomočniki, katerih je bilo tedaj v Kamniku po šest do osem. Služili so za beneficijate in manemisarje; celo žaljska cerkev je imela tedaj svojega duhovnika. Nekateri bivši Rasповi gojenci so se kot duhovniki naselili v svojem rojstvenem mestu in nadaljevali to požrtvovalno in lepo delo. Ker so bili njih dohodki zelo skromni, jih je najbrže Rasp sam podpiral iz lastnega žepa.

V šoli so se učili dečki ne le čitati, peti in pisati, temveč tudi umnega gospodarstva, sploh vsega, kar so potrebovali za življenje. Bolj nadarjene učence so poučevali tudi v latinščini, grščini in v glasbi ter jih pošiljali pozneje v Ljubljano, kjer so v jezuitskem kolegiju zvršili studije. Umevno je, da se je večina teh gojencev posvetila duhovskemu stanu; mnogi so stopili kot redovniki v ta ali oni samostan. Koliko se jih je uvrstilo med svetno inteligencijo, ni dovolj znano. Nekateri so postali organisti pri župnih cerkvah, in kot taki so prostovoljno poučevali mladino na svojem domu.

Značilno je, da kamniško mesto z okolico vred niti preje niti pozneje ni dalo toliko duhovskega naraščaja nego v tej dobi.

Nekatere rodbine so dale po dva, tri, štiri ali še več duhovnikov.

Rasповi gojenci in pozneje šolski sotrudniki so bili duhovniki: Anton Romšak, Friderik Golob, Anton in Gregorij Žerovnik, Matija Hodomal, Valentin in Matija Žagar, Sigmund Reich, Jožef Klemenc itd. Razven teh je poslal iz svoje šole še celo vrsto svetnih duhovnikov in redovnikov. Tu navajam le nekatera imena, n. pr. Jožef Makovec, Frančišek Žagar, Valentin in Simon Reich, Pavel Turk, Andrej Vrlinšek, Gregorij Kramar, Dizma Irlič, Anton Kapus, Urban Borštnar, Jožef Val. Franz i. t. d. — Frančiškani: Robert, Sigismund in Bonaventura Skerpin, Osvald in Jošt Schaffer, Valerijan in Egidij Omersa, Severijan¹⁾ in Oton Spruk, Roman in Maksencij Wider, Reginald Franz, Vincencij Marijašič, Andrej Hvalè, Ignacij Žagar, Maver Fajdiga, Honorat Vadlav.²⁾ Janez Žigan, itd. — Cistercijani: Gerard Isepp, Sigismund Žigan³⁾, Benedikt Omersa, Siegfried Marijašič, Bernard Fabijan⁴⁾ itd. — Kartuzijan: Ignacij Schaffer.⁵⁾ — Premonstrat: Avguštin Irlič.

Izmed frančiškanov jih je pet dospelo do provincijalske časti: Sigismund in Bonaventura Skerpin, Oton Spruk, V. Marijašič in Honorat Vadlav.

¹⁾ Umrl je misijonar v Achiminu v Egiptu l. 1769.

²⁾ Ko so ob času sekularizacije samostanov vabili redovnike v dušno pastirstvo, se je temu kvarnemu vplivu odločno upiral. Nekrolog pravi o njem: „Tempore tumultuoso contra incitamenta ad statum sacerdotii saecularis fortis S. Francisci athleta.“ Umrl je — zadnji Rasпов gojenec 2. velikega travna l. 1826, star 93 let.

³⁾ Živel je v kostanjeviški opatiji. L. 1736. dné 29. malega srpana je 50 Turkov pod vodstvom Hasan-Bišiča samostan napadlo in ga v petih urah do cela izropalo. Ubili so štiri osebe in 12 jih smrtno ranili. Med ubitimi sta bila prej imenovani o. Sigismund Žigan in samostanski kamornik o. Evgenij bar. Jurić. — Temu samostanu je zapustil Rasp svojo knjižnico. Tu je živel njegov sorodnik o. Marijan baron Rasp.

⁴⁾ Bil je poprej duhovnik lavantinske škofije, a kot župnik v Rušah je stopil v vetrinjski samostan in tam umrl l. 1748.

⁵⁾ Bil je samostanski prokurator v Bistri. Ž njim vred je bil v tem samostanu o. Dizma Japelj, menda sorodnik slavnega Jurija Japlja.

Nekatere izmed učenk iz Raspove šole so pozneje zasebno poučevale mladino; mnogo jih je pa tudi stopilo v samostane v Mekinjah, v Velesovem, v Loki in v Ljubljani, morda tudi drugod. Rasp sam je imel tri sorodnice-klarisinje: M. Rozalija je bila v Mekinjah, M. Notburga in M. Kordula pa sta bili v Ljubljani.

V petju in v glasbi je učil mladino župnijski organist Valentin Götzl, pozneje pa J. Dizma Irlič. Znani komponist Jakop Zupan, ki je l. 1780. zložil napev operi „Belin“, je bil najbrže tudi gojenec Raspove šole. Stratil piše, da je okoli l. 1750. slavni Peter Pavel Glavar v Komendi zgradil lepše in prostornejše šolsko poslopje in da je pozval iz Kamnika izurjenega in godbe veščega Jakopa Zupana. Šolo in učitelja je plačeval iz svojega žepa. Poiskal je v okolici otrok ter jih dal ne le brezplačno poučevati v branju, pisanju in godbi, temveč jih je preskrbel tudi z vsem potrebnim, s stanovanjem, s hrano in z obleko. V Komendi so imeli tedaj izborna cerkvena petje; slovesne maše so spremljali celo godci. Ostanki Zupanovega truda so se ohranili do najnovejših let. Pred nekaterimi desetletji so bile namreč še godbe v Žejah, Mostah in na Mlaki pri Komendi.

L. 1762. se je Zupan preselil nazaj v Kamnik in tu ostal kot organist in učitelj do svoje smrti 11. maj. travna l. 1810. Kakor v Komendi tako je tudi v Kamniku uglasboval maše ali jih vsaj prirejal za instrumente. Iz vsega smemo sklepati, da je Rasp opazil v mladem Zupanu glasbeno nadarjenost, in da ga je njegova darežljiva roka poslala na tuje, kjer se je mogel v glasbi temeljito izobraziti.

Po 43 letnem trudapolnem delovanju, bogatem na zaslugah in sijajnem po tolikih in takih uspehih, je župnik Maksimilijan Leopold baron Rasp umrl 12. grudna l. 1742. v 70. letu svoje dobe. Pokopali so ga v kripti mestne župne cerkve, katero je sam postavil. Njegov prijatelj Sigismund grof Gallenberg, zavetnik mekinjskega samostana, mu je postavil v cerkvi mramornat spominik, ki v kratkih a tehtnih besedah slavi pokojnikove

zasluge.¹⁾ Knjige in ljudska govornica pripovedujejo, da je vrli mož umrl v sluhu svetosti. Njegov spomin v ljudstvu je res blagoslovljen.²⁾

Z njegovo smrtjo pa njegovo veliko in lepo delo nikakor ni prenehalo. Pognalo je premočne korenine in se razrastlo v velikansko drevo domače, pristno narodne omike, od katerega so ljudje sadove uživali do najnovejših časov in jih nekoliko še sedaj uživajo, čeprav ne vedó, odkod prihajajo.

III.

Raspovi bivši duhovni in, recimo tudi, „šolski“ pomočniki so se ob svojem vzornem „duhovnem očetu“ napojili ž njegovim velikim čudatvornim duhom in povsod, kamorkoli so prišli, v večji ali manjši meri po krajevnih okolnostih zasnovali slična kulturna dela v blagor in napredek svojemu narodu.

Pred vsem nam je imenovati slovečega Petra Pavla Glavarja, ki sicer ni bil njegov kapelan, a mu je bil v Komendi neposrednji dokaj mlajši sosed. Njegovo navdušenje za naobrazbo mladine smo že nekoliko omenili. Koliko se je trudil za prospeh cerkvene umetnosti, za napredek umnega gospodarstva, kmetijstva in čebelarstva, je

¹⁾ Med drugim se glasi napis: „Fuit pater pauperum et omnibus omnia“. V mrliški knjigi pa čitamo: „Gemma sacerdotalis, quae subjecto sibi populo et Clero, et Autoritate Archidiaconali, qua pollebat, et exemplo, quo praeibat, discretionem prudenti et sancta praeluxit. Cetera in Ecclesia Shuttinensi ad cornu Evangelii in Presbyterio firmiori pro Posteris monumento concisa: vide, lege, meditare. Et haec pauca tantum de hoc Viro dicta, plurima ommissa, innumera et mihi et aliis abscondita, solo Supremo Numini clara indubitanter suppone.... Suavissime obiit Vir, cujus memoria in Benedictione est.“

²⁾ Naša slika na str. 289 je natančno posneta po bakrorezu iste velikosti, ki ima ta-le podpis:

*Ob singularem vitae sanctim: et
Doctrin: Ven: vir Max: Leop:
Rasp Plebanus Lithopol: Carniolus
nob: progen: nat: 14: Nov: A: 1673:
qui omnibus omnia factus, plenus
meritis ob: 12: Dec: A: 1742.*

*V. Metzinger pinx: Labaci. F. Wergant
del. Gust. Andr. Wolfgang sc. A. V.*

dovolj znano od drugod.¹⁾ Vseskozi je srečno posnemal Raspovo delovanje. Umrli je l. 1784.

Izmed sotrudnikov Raspovih v Kamniku je bil kapelan Jurij Fabijan. L. 1739. se je preselil v Cerklje in tu je kot župnik delal do svoje smrti l. 1766., torej 27 let po vzoru svojega modrega vodnika. Marljiv v vsem svojem delu se je trudil zlasti za lepoto cerkvá. Sezidal je podružnice v Šmartnem, Stiški Vasi, Dvorjah in na Zgornjem Berniku. Župni cerkvi pa je omislil več vkusnih in dragocenih mašnih plaščev ter dve lični cerkveni omari.

V tuhinjski dolini so pastirovali bivši kamniški kapelani: Paglovec v Spodnjem Tuhinju, Anton Žerovnik († 1744) v Zgornjem Tuhinju in Dizma Irlič v Špitaliču.

Najbolje se je vtopil v Raspovega duha in najpožrtvovalneje sledil njegovemu sijajnemu vzgledu znani slovenski pisatelj Frančišek Mihael Paglovec. Tri leta (1702—1705) je bil kapelan v svojem rojstvenem mestu. Nato se je preselil, 26 let star, kot župnik v Spodnji Tuhinj in tukaj je ostal do svoje smrti 11. svečana l. 1759., torej nad pol stoletja. Bil je Raspu desna roka; imenovati ga smemo „Raspa II“.

V svojem župnišču je priredil šolo, v kateri je poučeval on sam s svojim kapelanom. Imel je prav za prav nekak zavod, ker po šest dečkov je pri njem stanovalo ter poleg šolskega pouka dobivalo tudi vsakdanjo hrano. Drugi učenci so stanovali nekaj pri kapelanu, nekaj pa po zasebnih hišah. Učil jih je razven najnavadnejših predmetov tudi latinščine. Kadar ni utegnil poučevati, poslal je gojence med kmete, da so jih učili brati in pisati. Vzgojil je več takih potovalnih učiteljev, ki so se razkropili daleč na okoli, nekateri tudi na Štajersko v Savinjsko dolino. Zadnji njegov gojenec, neki Povh, je umrl kot zasebni ljudski učitelj v visoki starosti okoli l. 1820.

¹⁾ Sezidal je l. 1762. ob svojih troških cerkev sv. Ane v Tunjicah popolno po vzoru cerkve sv. Neže v Rimu. Njegov životopis glej v „Zvonu“ l. 1885.

Paglovčev sotrudnik je bil tudi njegov kapelan Jernej Grošelj, čigar sorodnik Janez Mihael Grošelj je postal cistercijan v Stični. Po zatoru samostana je bil kapelan pri sv. Jakopu v Ljubljani, potem pa župnik v Lescah, v Cerkljah in v Železnikih, kjer je ustanovil šolo in se odlikoval po veliki darežljivosti. Da je bil popolno Raspovega in Paglovčevega duha, priča njegov kratki, a tehtni nagrobni spominik, ki se glasi:

*Michael Groshel,
faimaster, ogha
teh bogeh, ustuarunik
te sholle.
1816.*

Med Paglovčeve gojence smemo šteti tudi Jurija Staravašnika, ki je bil rojen l. 1748. v kamniški župniji, menda na Gojzdu. Postal je na Dunaju doktor zdravilstva in kmalu potem vseučiliški profesor v Freiburgu na Badenskem. Slovel je kot učenjak in bil po svoji postrežljivosti povsod jako priljubljen. Kot žrtev svojega poklica je umrl 26. sušca l. 1792. za kugo, ki je tedaj mnogo ljudij pomorila.¹⁾ Njegov starejši brat je umrl kot frančiškanski brat Bruno l. 1809. v Samoboru. Bil je samostanski organist.

Najbolj je zaslovel Paglovčev učenec Jurij Japelj, ki je l. 1807. umrl v Celovcu kot kanonik in imenovani škof tržaški. Sam se v nekem spisu hvaležno spominja svojega učitelja, češ da ga je poučeval v „kranjščini“.

Tudi Japelj je bil prešinjen Raspovega duha. Ko je bila l. 1787. ustanovljena nova župnija Ježica pri Ljubljani, pustil je svojo jako ugodno in častno službo, v kateri je bil vikarij ali župnik pri sv. Petru v Ljubljani in vodja Schillingove ustanove, pa se je preselil za župnika na Ježico, kjer je imel slabo, majhno cerkvico in preprosto pritlično kmetiško hišo za župnišče. Čeprav je imel sam tako skromno in tesno stanovanje, vendar se je nastanil le v enem delu hiše; drugi del pa je porabil za šolo. Učil je mladino vseh najpotrebnejših učnih tvarin.

¹⁾ Več o tem možu: Zvon, 1895. 79—80.

Kakor Paglovec, tako jih je tudi on jemal seboj pod milo nebo, in v senci kakega široko razrastlega drevesa so sedli na tla in čitali ali pa se razgovarjali o tem in onem. Japelj jim je razkazoval in tolmačil to in ono, potem pa jih je izpraševal, in učenci so mu odgovarjali. Za oddihljaj jim je naročal, da so morali z njiv pobirati kamenje in plevel. Tako je znal združevati koristno delo s prijetnim. Zasadil je tudi krasen vrt in učil gojence umnega sadjarstva. To peripatetično učno metodo je rabil pozneje tudi kot župnik v Naklem. Tu se je mnogo bavil tudi z mehaniko. Izkušal je narediti nekak „perpetuum mobile“, a se mu ni posrečilo.¹⁾

V Tuhinju je Paglovec ustanovil tudi ljudsko hranilnico in posojilnico in jih tako vadil prave varčnosti. To je bila baje prva posojilnica na Kranjskem. Koliko so ga gojenci tudi v tem posnemali, ni znano.

Vsakdo mora priznati veliki vpliv in blagodejni uspeh Raspove šole za socialne in kulturne razmere na Kranjskem v 18. stoletju. Po njej se je ljudstvo ne le duševno izobraževalo in likalo, temveč je tudi gmotno napredovalo; saj so bili kmetje poučeni v vseh panogah umnega kmetijstva.

Koliko je pa ta šola storila za prospeh slovstva, zlasti slovenskega?

IV.

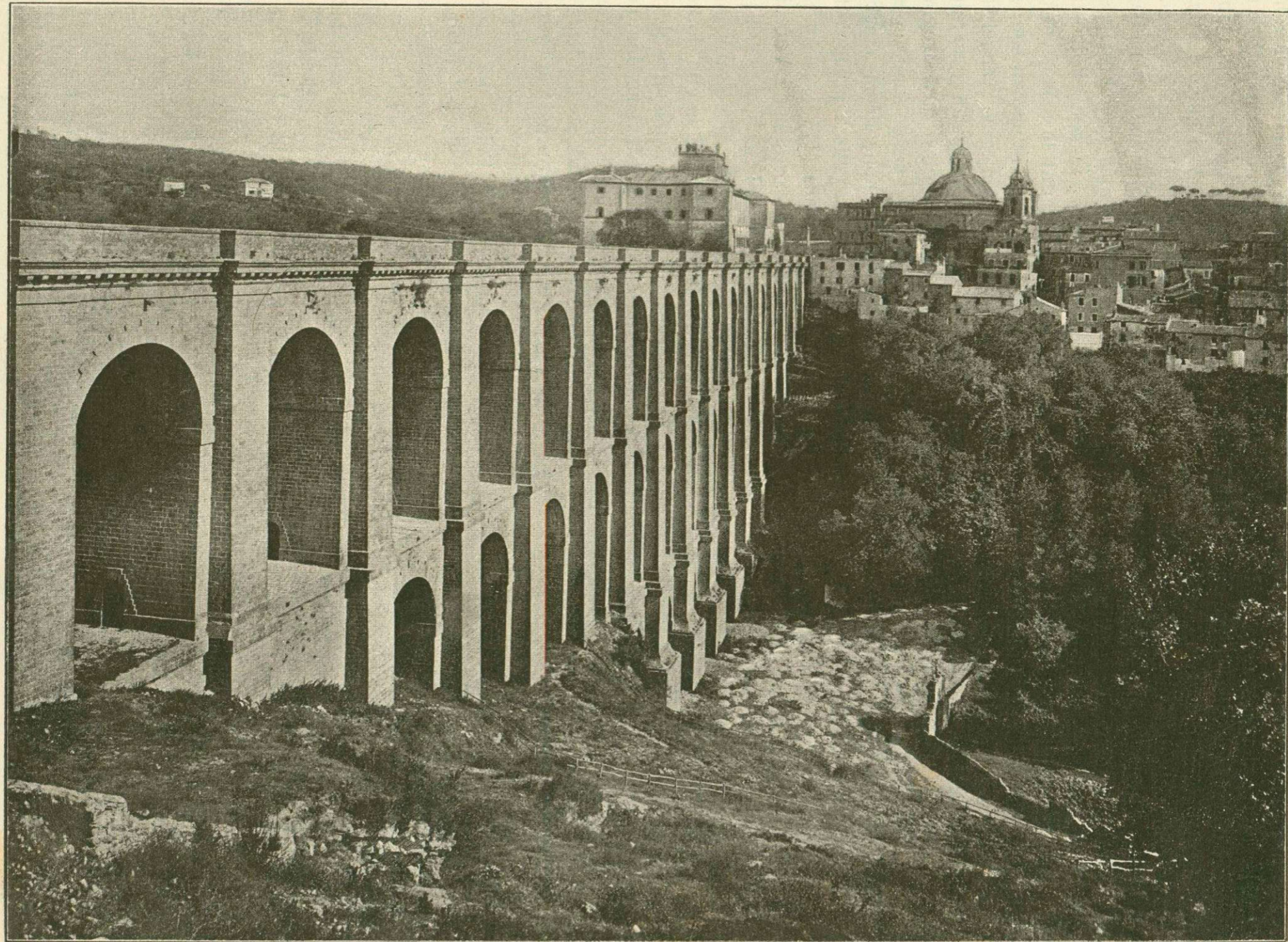
Omenil sem že, da katoliška protireformacijska doba ni bila ugodna za slovstveno delo. Ljudstvo je po luteranskem vplivu duševno in gmotno tako propadlo, da je bilo treba najprej podivjane duhove umiriti in poblažiti. To pa se je moglo doseči veliko bolj z živo besedo in z gmotno podporo nego s knjigami. Kaj bi sicer pomagala knjiga v rokah ljudstva, ki se zanjo ni zanimalo. Duhovniki, katerih je bilo tedaj pičlo število, so imeli preveč drugega, nujnejšega dela, kakor da bi mogli učiti tudi s peresom. Zato so v tej dobi napisali le nekaj nabožnih slovenskih knjig ljudstvu za prvo porabo.

¹⁾ Carinthia, 1852.

Ako bi pisali slovenske znanstvene razprave, kdo bi jih bil čital? Zato so slovenski rojaki objavljali svoja učena dela največ v latinskem in le nekoliko tudi v nemškem ali celo laškem jeziku. Poglavitni vzrok odtujenja slovenskemu narodu je bil torej nedostatek slovenskih šol, katerih nam vlada ni hotela dati, narod sam pa si tudi ni znal in ni mogel dovolj pomagati. Jedinu duhovniki so se bavili z naobrazbo mladine, in to do cela iz proste volje brez vsakega bodrila ali celo podpore od vladne strani. Da pri vsi svoji dobri volji in vkljub toliki nesebični požrtvovalnosti niso toliko dosegli, kolikor so brez dvoma želeli, je vsakemu lahko umevno. A vendar moramo strmeti nad uspehi tedanjih zelo primitivnih „farovških šol“, in može, ki so jih vodili in vzdržavali s toliko požrtvovalnostjo in vstrajnostjo, moramo smatrati za najbolj zaslužne slovenske narodnjake in pospeševalce prosvete, čeprav nam niso zapustili nič pisanega ali tiskanega. S človeško omiko bi bilo pač zelo slabo, ako bi veljalo le to, kar je slučajno zapisano na papirju ali pergamentu. Odločilen za prosveto ni niti papir niti pergament s črnilom popisan, temveč živi, sveži in pravi duh, ki veje odkoderkoli, bodisi neposredno iz prosvetljenega razboritega srca, bodisi tudi posredno iz dobre knjige.

In takega duha poln je bil slavni Rasp in ves njegov duhovni zarod. Čeprav tedanja doba ni bila ugodna za slovstveno delo, vendar bi bila Raspova šola nedostatna, če bi ne mogla pokazati nobenega slovstvenega plodu. No, tudi teh nahajamo ne malo; toda ista skromnost, ki je vodila prvega učitelja, vodila je tudi njegove gojence, da so duševna svoja dela pač dajali med ljudstvo, svojo osebo pa kar najbolj prikrivali pred javnostjo. Vendar se kaže njih vpliv v kranjskem slovstvu skozi celo 18. stoletje kakor rudeča nit, sedaj bolj očitno, sedaj bolj prikrito.¹⁾

¹⁾ Paglovec izjavlja svoja načela tako-le: V' Svetih pissanih bukvah se ima ta gola resnica, inu nikar ta modra zgovornost iskati. To S. Pismu se ima z' tajstim Duham brati, z' katerim je sturjenu. V' Bukvah bi imeli več naš nuc, koker to snažnu,

Vas Aricia z Bertolinijevim mostom. (K spisu: „V albanskih gorah.“)

Tuhinjski kapelan F r. P u s t a v r h¹⁾ je l. 1862. objavil v „Novicah“ neko knjigo, katero je našel v Tuhinju.²⁾ „Imam stare pesemske bukve, katerih prva polovica je tiskana, druga v rokopisu. Obsegajo pesme pobožne, nekatere gotovo že silno stare. Prva tiskana polovica nima napisa; se je zgubil. Druga polovica ima pa na čelu ta-le napis: ‚Cantilenae variae partim antiquae, partim novae in hunc libellum transscriptae, ne pereant et oblivioni dentur, ut posteris devoto usui esse queant.‘ In h koncu podpis ‚Has cantilenas conscripsit in octobri 1733 Antonius Wider Parvista.‘

Ta A. Wider je bil rojen 16. prosinca l. 1722. v kamniški župniji in je bil Raspov in Paglovčev gojenec. L. 1739. je stopil v frančiškanski red (o. Roman) in 5. vinotoka l. 1782. umrl kot gvardijan v Nazaretu. Ko je pisal ono knjigo, je bil torej 11 let star in „parvista“ t. j. prvošolec.³⁾ Seveda sam ni pesmij zložil, temveč jih je po naročilu svojega učitelja prepisal na čisto. Pesni sta zlagala najbrže Rasp in Paglovec in še kak drug duhovni sotrudnik. Mnoge narodne pesmi so pa gojenci pač med narodom nabrali in Rasp, oziroma Paglovec, jih je dal

ali visokoku govorjenje iskati. Toku radi imamo te andohtlive inu majhene vučenosti bukve brati, koker te, kir so vissoke inu globoke vučenusti. Ne pusti se skuz prestimanje tiga Pissaria, kateri je te bukve popissal ali slošil, pregovoriti, nauprašej, aku je velike ali mejhene vučenusti bil, samuč ta lubesen te čiste, inu gole resnice ima tebe k' branju uleči. Nauprašej, kdu je letu dial, ali rekal, temuč kar je tukaj govorjenu, letu si ti k' sercu jemli.“

¹⁾ Primeri: Frančišek Pustavrh, slikar. „Dom in svet“, 1892. 289–293.

²⁾ „Novice“, 1862. 43–44, kjer je ponatisnjena dolga slovenska pesem z latinskim naslovom: „Cantus alius de vanitate mundi.“

³⁾ Njegov mlajši brat je umrl kot o. Maksencij l. 1804. v Brežicah. Njih oče Martin je bil voznik v mekinjskem samostanu. Umrl je 5. mal. travna l. 1733. za opeklinami. Veliko soboto popoldne ob treh je namreč samostanski gosji pastir streljal goloba, ki je pribežal na svisli. Streha se je vnela, in v par urah so bila vsa samostanska gospodarska poslopja upepeljena. Martin Wider pa je hotel oteti svojo obleko; a ogenj ga je zajel in ga tako poškodoval, da je drugi dan umrl.

zapisati. Tiskani, nam doslej neznani izvod je morda Rasp objavil že preje.

Da je Paglovec¹⁾ med prvimi slovenskimi pisatelji 18. stoletja, je znano. A na nobenem delu ni podpisal svojega imena. Njegov običajni podpis na knjigah se je glasil: „skuzi eniga Mašnika iz Gorenske Crainske strani.“ Da ni stopil nikoli s svojim imenom na dan, je pglavitni razlog njegova skromnost. Razven tega uvidimo iz raznih okolnostij, da Paglovec knjig ni pisal le sam, temveč so mu pomagali tudi njegovi duhovni sotrudniki. Škofijsko potrdilo na njegovi evangeljski knjigi l. 1741., kjer je podpisan generalni vikarij J. J. Schilling, se glasi med drugim: „Epistolas et Evangelia nunc denuo per viros peritos ad hunc finem a nobis deputatos accurate revisa“ etc. V predgovoru knjige Tomaža Kempčana (1745) pa pravi doslovno: „Ta imenitni preštmani Vučenik Thomas Kempensis Lete njegove slate Bukvice za volo teh lepih, inu svetih navukov so v' usse sorte sprahе, ja cilu, koker priča Henricus Somelius en imeniten Jesu-vitar v Turško spraho prestavlene, inu nobene Bukve sunej svetiga Pisma nisso ble tulkukrat predrukane, koker so ble lete . . . De bi tedei tudi ti lubi Slovenci inu Crainci tiga velikiga nuca inu fruhta, kateri skuz branie, ali poslušanie teh Bukvic se zadoby, se mogli poslušiti, inu k' nucu nyh dušic se delešni sturiti, se je ta mujo perlošila taiste v Cransko okuli Lublane navadno spraho prelošiti, z' tako skerbjo, inu spregledaniam, de tudi ti gmein ludje bodo taiste lahko sastopili, . . . dokler pri tem delu, to je, de so se lete Bukvice v' Crainsko spraho prestavile, so se taki Mošje pomujali, kateri te štiri sprahе, Latinsko, Nembško, Laško inu Crainsko so dobru znali, inu zastopili, de skusi to, kar v' Latinski sprahi je bilu tešku sastopit, je nekei ta Nembška, nekei pak tudi ta Laška, inu skorei leta nar več resločila, kaj je otel ta Vučenik z' en navuk nam naprei nesti.“

¹⁾ Bil je „Artium et Philosophiae Magister et Theologiae Licentiatus.“

„Censura revisoris“ te knjige je datirana v Kamniku 27. grudna 1744. Pregledal jo je o. Anton Kalan.

Koliko slovenskih knjig je Paglovec spisal, ni mogoče popolno določiti; Kopitar navaja nekaj njegovih del in potem pravi: „Es mögen noch mehrere Krainische Uebersetzungen den Pfarrer Pagloviz zum Urheber haben: aber er nannte sich nirgends.“

Paglovčevo delo, ali vsaj po njegovem vodilu poslovenjene so te-le knjige: 1. Tobi-ove bukve . . . H' timu so se perdiale ene lepe viže nu manjere bogu služiti, nu sveti ray si saguišat, sa gmain ali kmetiske inu deloune ludy. V Lublani, 1733. 12°. 307; II. natisek 1742. — 2. Thomasa Kempensaria Bukve. V katerih je zapopadenu to podvučenje, koku en sledni, bodi kakeršniga stanu očē, ima, inu zamore po Christusovim navuku inu živleniu svoje živlenie pelati, vižat inu rounati, za Christusam v' pravi brumnosti hoditi. V' to Cransko okoli Lublane navadno Spraho skerbnu, inu svestu pretaulene. Skusi dva Masnika Petrinarja, inu Faimaštra iz gorenske Crainske strani k duhovnimu nucu tim Slovincam v' druk dane. Labaci, 1745. 12°. 496. Kot priloga sledi: „Tabla teh puštabou, iz katerih se samore kdu lehka navučiti brati.“ — 3. Sveta Voiska to je: Svetu podvučenje, koku ima ta človik čez sovražnike te duše se štritat, inu usse hude želle premoistriti, skuzi to se h' pravi Brumnosti povzignit po Navuku P. Lorenca Scupuli. Ordna s. Cajetana . . . Labaci, 1747 8°. 250. — 4. S. Lucie Andoht v' gorenski Kraynski strani. V' Dražgošah 1750. 8° — 5. Zvesti Tovarš enga sledniga Christiana, katiri skuzi ta Catechismus, ali potrebni Kerščanski Navuk niemu kaše to pravo pot pruti Nebessam . . . Labaci, 1767. 8°. 198. Škofijstvo je to knjigo odobrilo že 30. sušca 1760, torej kmalu po Paglovčevi smrti.

Paglovec s svojimi tovariši je po naročilu ljubljanskega škofa Sigismunda Feliksa grofa Schrattenbacha priredil za tisk tudi novo evangeljsko knjigo, ki je bila tiskana v Ljubljani l. 1741. 8°. 456 + 78. Safařik pravi: „Der Besorger dieser Ausgabe war,

der allgemeinen Tradition zu Folge, der Pfarrer Paglovic.“ — Drugi natisk so priredili menda njegovi sodrugi, nekoliko morda tudi sam. 1764. 8°. 420. — Knjigi obsegata poleg nedeljskih evangelijev in beril tudi cerkvene pesmi (429–456) in v prilogi kratek katekizem in trojne litanije.

Novo izdajo evangeljske knjige z dotičnimi duhovnimi pesmimi je priredil l. 1787. Jurij Japelj sam.

Razven teh del smemo Paglovcu ali vsaj njegovim sotrudnikom pripisovati še nekatere slovenske knjige, n. pr. 1. Kratki zapopadek christianskiga navuka od Roberta Bellarina . . . k' nucu vsiga karšanstva iz povela Rimskiga Papeža Clemena tiga VIII. vkupej zložen, zupet v tem lejtō 1725 od sedajnega Rimskiga Papeža Benedikta tiga XIII. vernim Christianam perporočen . . . — 2. Premišluvaina na vsaki dan tega tedna . . . 1753; II. natisk 1757; III. natisk 1796. — 3. Pot svetiga križa itd. ok. l. 1750. Catechismus . . . Petra Canisiusa . . . k špoganiu vsih Gospudov Faimoštrov, Duhovnih oskerbnikov, vučnikov . . . 4. natisk l. 1766.

L. 1725. je prišla na svetlo prva slovenska „Pratika“ za l. 1726. Natisnjena je bila v Augsburgu. Poslej je leto za letom šla ljudstvu v roke, ki jo je z veseljem rabilo. Tiskal pa jo je pozneje tiskar Reichhardt v Ljubljani. To delce je bilo popolno predelano po sličnem nemškem vzorcu. Kdo ga je presadil na slovenska tla, ne vemo; a z veliko dozdevnostjo smemo to zaslugo pripisovati Paglovcu ali pa celo Raspu. Najbrže je le-ta sprožil idejo, oni pa jo je dovršil. Ravno tam, kjer je bila natisnjena prva pratika, se je tiskala nekoliko pozneje slika župnika Raspa. In v poznejši dobi je vsa Paglovčeva dela tiskal isti Reichhardt. Oba moža sta pač uvidela, kolikega pomena je sicer neznatna pratika za preprosto nevešče ljudstvo. Zanimivo je tudi, da je prvi letnik zagledal beli dan uprav v „svetem letu“, ko je bilo gibanje v narodu nenavadno živahno.

Izmed Rasповih in Paglovčevih gojencev, ki so se razkropili križem domovine, so

tudi nekateri slovstveno delali, a največ v latinskem jeziku.

Kakor je Paglovec sam že l. 1705., torej takoj po svojem odhodu v Tuhinj, začel pisati kroniko, ki se še sedaj hrani, tako je njegov, oziroma Rasprov gojenec, frančiškan o. Maver Fajdiga, rodom iz Mekinj, pisal v novomeškem samostanu zelo zanimivo kroniko, ki poroča ne le o redu in samostanu, temveč tudi o javnih razmerah.

Gregorij Kramar, Kamničan, je l. 1758. sestavil „Proprium Sanctorum“ v porabo duhovnikom ljubljanske škofije in sicer formular za misale in za brevijar. Vnovič je bilo to delo natisnjeno l. 1778. 8°. — Morda je uprav ta duhovnik priredil tudi novi natis „Rituale Labacense“ l. 1767. z nekaterimi slovenskimi odstavki.

Provincijal o. Otton Spruk je spisal tri latinske knjige, med drugim dve deli „Dissertationes dogmaticae“. Profesor dr. Jurij Staravašnik je spisal več zdravniških latinskih knjig. O. Avguštin Irlič, zadnji priyor v premonstratski kanoniji Grebinj na Koroškem, ki je l. 1800. umrl kot župnik, je objavil knjižico: *Andächtige Beschreibung des Bergs Calvari zum hl. Kreuz genannt*, 1773.¹⁾ Ahacij Stržinar, ki je bil župnik in škofijski komisar v Gornjem gradu, je bil kot loški sorojak Rasprov in sovrstnik brez dvoma s tem in s Paglovcem dober prijatelj. Sta-li ta dva nanj vplivala, da je uvedel bratovščino sv. Frančiška Ksaverija v Stražah in da je dal na svetlo dvojno slovensko pesmarico (1729 in 1730), ni moči določiti.

Koliko je delal slovstveno Jurij Japelj, je dovolj znano. Omeniti le treba, da je uprav po vzgledu svojega učitelja Paglovca zbral več duhovnikov skupaj in ž njih pomočjo poslovenil celo sveto pismo (1784—1802).

Slovenščina v Paglovčevih knjigah je še zelo slaba. Tekom let v tem pogledu ni nič napredoval. Iz tega smemo sklepati, da je bil tudi slovenski pouk v njegovi šoli zelo

nedostaten. Rasp in on sta se ozirala le bolj na praktične potrebe ljudstva, in zato se jima je zdelo jezikoslovje menda ne-bistvena stvar. Paglovec sam je dobro čutil okornost svoje „slovenščine“, a si ni znal pomagati. V predgovoru svoje evangeljske knjige se opravičuje s Schönlebovim načelom, ki pa ni prav nič srečno.¹⁾ Kaka razlika v jezikoslovnem oziru je med Paglovcem in med njegovim duhovitim učencem Japljem, ki je prvi med Slovenci sprožil misel, da se mora slovenščina s pomočjo sorodnih slovanskih jezikov opomoči iz mrtvične odrevenelosti! A vendar, ako preudarimo Paglovčeve ne majhne zasluge za naobrazbo slovenskega naroda, potem lahko prezremo njegove tudi ne majhne slovniške hibe. Saj duh je, ki oživlja. In da je bil Paglovec z Raspom vred poln dobrega narodnega duha, tega po vsem tu povedanem nihče ne more tajiti.

Doklej je trajala „šola“ obeh teh mož v prvotni obliki, ne moremo določiti. A iz raznih okoliščin smemo sklepati, da se je šola v Kamniku nadaljevala še po Raspovi smrti dotlej, da se je ustanovila redna ljudska šola (1780), katero so prevzeli frančiškani in jo srečno vodili nekoliko nad sto let.

Znani komponist Jakop Zupan je po svojem dohodu v Kamnik (l. 1762.) v svojem domu priredil majhen konvikt, kjer je imel več otrok na stanovanju in hrani ter jih je ob enem z drugimi mestnimi otroki poučeval v branju, pisanju, računstvu in godbi. Po smrti beneficijata Sigismunda Reicha l. 1780., ki je imel menda že po Raspovi smrti nekako nadzorstvo nad šolo, je zahtevala deželna vlada, da se ustanovi trivijalna šola, katera bi se polagoma razvila v glavno. V to svrhu naj se dotični beneficij podeli frančiškanom s pogojem, da prevzamejo pouk v šoli. L. 1783. so frančiškani, ki so že doslej poleg Zupana imeli svojo zasebno

¹⁾ Sèm smemo uvrstiti menda tudi kamniškega dominikana o. Marka Sterna, ki je spisal neko nabožno laško knjigo.

¹⁾ „Bene videtur dixisse olim quidam de lingua carniolica: Linguae hujus ignaris nulla praecepta sufficiunt, peritis vix ulla sunt necessaria Scribamus igitur uti quidam olim prudenter dixit, more linguae, loquamur more regionis, et patriae.“

šolo, prevzeli trivijalko in beneficij, a že leto dni pozneje so jo razširili v glavno šolo. Ker je Zupan še vedno vzdrževal svoj „konvikt“, mu je vlada l. 1787. ukazala, naj naredi učiteljski izpit za trivijalko, ako ne, mora svojo „zakotno“ šolo opustiti. Zupan se je uklonil in vstopil med učiteljstvo glavne šole. Že leta 1788. pa se je poleg te ustanovila tudi industrijalna ali obrtna šola, v kateri je poučeval tudi Zupan. Učencev in učenk je bilo tedaj 118, gotovo ne majhno število. L. 1799. se je zasnova poleg deške posebna dekliška šola. Poučevale so: Marijana Irlič, Neža Mejač in Marija Jenič, same domače rojakinje.

Zupan pa se je še poslej bavil z godbo in ustanovil nekako cecilijansko društvo (Academische Confoederation S. Caeciliae). Meščanske sinove je celo do l. 1800 na svojem domu poučeval v godbi. Zaradi starostne onemoglosti so ga zadnja leta v šolskem pouku namestovali frančiškani.

Ako pregledamo velike uspehe in sadove Raspovega delovanja, moramo strmeti, da je bilo v oni dobi mogoče sploh toliko doseči. Njegov vpliv se je kazal v kamniški okolici do najnovejših let. Po raznih hišah so imeli še stare slovenske knjige iz 18. in nekaj tudi iz 17. stoletja, n. pr. Kasteličeve, Barsarjeve, Rogerijeve, Repeževe, P. Janeza od sv. Križa itd. Med zadnje epigone Raspove šole moramo šteti dr. Jurija Dolinarja (1764 do 1858), ki je imel kot profesor cerkvene zgodovine in cerkvenega prava v ljubljanskem semenišču pri sebi vedno nekaj dijakov na stanovanju in hrani, n. pr. misijonskega škofa I. Fr. Barago, poreškega škofa Antona Peteanija, katere je vzgojeval v istem duhu, katerega smo opazili pri Raspu. Dolinar je bil namreč kot dijak gojenec v frančiškanskem samostanu v Ljubljani, kjer sta nanj vplivala dva neposredna učenca Raspova

o. Bonaventura Skerpin († 1793) in o. Honorat Vadlav († 1826).

Vpliv Raspove šole je segal iz tuhinjske doline čez Kranjsko mejo na Štajersko.¹⁾ Torej je duševno vodil ves mladi naraščaj od Celja in Gornjega grada tje do Kranja, nekaj sam, nekaj pa po svojih gojencih. Smer njegovega pouka znači najbolj to, da je ves njegov recimo „duševni naraščaj“ zastopal jednaka verska in narodna načela, sicer mirno in tiho, a tem bolj odločno in vstrajno. Vsi, ki so dočakali novi jožefinski, cerkvi in narodu sovražni vpliv, so se mu dosledno upirali. Lajik dr. Dolinar, ki je spoznal iz lastne skušnje dobo pred l. 1780. in še bolj ono, ki je tej sledila, izrekel je kot 95 letni starček l. 1858. na smrtni postelji te-le besede: „Sedaj rad umrjem, ker sem doživel, kar sem želel: spravo med Rimom in Avstrijo (konkordat), razglašenje brezmadežnega spočetja Matere Božje in cerkveni (Vatikanski) zbor, ki se kmalu začne.“ Gledal je morda v duhu zopet vshajajočo ono lepo zarjo, ki je nekdanj svetila.

V kratkih teh potezah sem samo površno opisal delovanje nekaterih mož, ali prav za prav le jednega moža — Raspa iz — 18. stoletja. To je pač lep in zanimiv kos iz naše kulturne zgodovine, in to iz tiste dobe, ko je katoliška duhovščina na Slovenskem — tako pravijo — „spala“! Kdo je „spal“ in kje so „spali“, to se iz teh skromnih vrstic le nekoliko uvidi; a sčasoma se bo uvidevalo vedno bolj, ko se spravi na dan tudi to, kar se doslej ni znalo ali ni hotelo povedati ali celo zapisati. In tedaj naša preteklost dobi vsaj nekoliko lepše in veselejše lice!

¹⁾ Slomšek pripoveduje v svojem spisu „Bratje sv. Cirila in Metoda v naših šolah“ (IV. 35—44) o duhovnikih v savinjski dolini, ki so v župniških prostovoljno učili mladino. Ali ni tudi to sad Raspovega vpliva?

Nade in prevare.

(Povest iz umetniškega življenja. — Spisal *Milevoj*.)

(Dalje.)

IV.

Tu gibki udje, vzorna rast,
tu let in lica cvet,
tu zemlje slast, bogastvo, čast . . .
o ti presrečni svet!

Gregorčič.

„Canal Grande.“ Kar je na Dunaju „Ring“ in v Rimu „Corso“, to je Benečanom Veliki kanal. Le še divnejša je ta vodna cesta s ponosnimi palačami ob straneh, ki tekmujejo med seboj v slikovitih oblikah. Ob času republike so imeli benečanski patriciji tu svoja domovja, in sledovi nekdanjega bogastva in razkošnosti se še poznajo na zidovju. Sedaj so nekatere palače že razpale, druge so zapuščene, in zopet druge so prišle v tujo last. Navadno prezimujejo v njih inozemski bogataši.

Na večer tistega dné sta se peljala naša znanca v lahki gondoli po Velikem kanalu.

„Sedaj pa le odloži svojo skromnost, ki pristojna k večjemu starim devicam“, poučeval je Lebkovski tovariša, „nastopati moraš samozavestno, da si priboriš ugled v družbi.“ In po kratkem molku je nadaljeval: „No — v tolažbo ti bodi povedano, da ti omikanci ne stojé kdo ve kako visoko. Veliko zvezd kroži po družbenem obzorju, ki imajo zelo dvomljivo svetlobo. Puhla vnanjščina brez jedra. Toda kaj hočemo! Taki smo vsi — več ali manj. Navzlic temu upam, da se boš dobro zabaval. Baron se rad ponaša s svojim bogastvom in ne varčuje z denarjem. Njegova hčerka pa rada vidi okoli sebe trop moških, ki se ji klanjajo. Sicer pa je brez dvoma duhovitejša in bolj naobražena kakor njen oče. To je podedovala po materi.“

„Ali morda ta ne živi več?“ vprašal je Stojan.

„Umrla je že davno. Bila je Italijanka po rodu, in nekaj te laške krvi se pretaka tudi po žilah njene hčerke. Baron je laško ženo menda kupil z vinom vred, ko je iztikal po teh krajih. Po njeni smrti je ostal samec in vzel k sebi neko daljno sorodnico, da nadomestuje Irmu mater. Imenujejo jo teto. Mrzla Nemka je in stara kakor zemlja. — Toda na pravem mestu smo, treba je izstopiti.“

Gondola je obstala pred ponosno palačo, katere prostori so bili sijajno razsvetljeni. Široke kamenite stopnice so vodile navzgor.

„Čakaj, kako naj te predstavim?“ dejal je Lebkovski, ko sta šla po stopnicah. „V kateri stroki si že dovršil kaj imenitnega?“

„Saj veš, da sem šele začetnik“, zavrnil ga je Stojan, „kaj sem naslikal? Komaj vredno, da bi govoril, doma jeden portret.“

„Torej Giovanni Stojan, slaven portretist. Dobro!“

Stojan je hotel ugovarjati, toda že sta stopila v močno razsvetljeni salon. — Velik lesteneč iz benečanskega stekla na sredi sobe je razsiral žarke, ki so se lomili v obilni steklovini in stotero odbijali ob ogledalih in marmornatih ploščah. Vogli so bili zastavljeni s širokolistnimi palmami, cvetočimi oleandri in tropičnimi rastlinami. Ozadje se je odpiralo na Veliki kanal. Na slokih stebričih so se dvigali oboki v maverskem slogu, in preko njih je bil prost pogled na jasno italijansko nebo. Mesečna srebrnina se je mešala s svetlobo v dvorani.

Vstopivšima sta prišli naproti postarna gospa in deklica kakih dvajsetih let. Prva je bila teta Amalija, ki je zastopala hišno gospodinjino in sprejemala došle goste. Lebkovskega je pozdravila kot starega znanca: „Lepo, gospod Lebkovski, da ste nam zvesti. In tu — če se ne motim — imam čast po-

zdraviti vašega novega prijatelja.“ Rekši milostno podá Stojanu roko. — Lebkovski pa ga je hitel predstavljati: „Gospod Giovanni Stojan, portretist; baronica Amalija in baronica Irma Sternbergova.“ — Le-ta je pozorno pogledala novega gosta, ki je bil malo v zadregi vsled drznosti tovarišev, a se je še dosti elegantno priklonil damama.

„Večer utegne biti danes zanimiv in živahen“, začne mlada baronica pogovor, „več znamenitih glasbenikov in pevcev bomo imeli priliko občudovati.“

„Toda upam, da nas bodete tudi vi, milostljiva baronica, razveselili s svojim divnim petjem“, odgovori Lebkovski, „sicer bi manjkalo večeru užitka.“

„Vi ste še vedno stari dobrikavec“, zasmeje se Irma, kateri so očitno dobro déle te besede.

V tem prisopiha sam hišni gospodar, baron Sternberg. Bil je trebušen človek, nizke postave, rudečega zalitega obraza. Težka zlata veriga mu je visela čez prsi, in na roki so se svetili dragoceni kameni.

„Pozdravljena, gospoda! Dobro došla“, hitel je z globokim glasom in si brisal s svilenim robcem obraz; „toliko dela imam, toliko skrbij. Ali je vse urejeno, Irma? Kuharju še jedenkrat naroči, da napravi francoske fazane po najnovejšem načinu.“

„Ne delaj si nepotrebnih skrbij, papa“, zavrne ga dekle na pol smehljaje, na pol resno. „Tu ti predstavljam novega gosta, gospoda Giovannija Stojana.“

„Slišal sem že o vas. Čast mi je, da vas spoznam, velika čast“, obrne se baron proti Stojanu in mu pomolí svojo tolsto roko. „Ste-li Nемеc po rodu?“

„Iz Avstrije sem, rodom Slovenec“, odgovori ta.

Gotovo je bogati nemški baron prvokrat slišal o Slovencih. Bil je v zadregi, kaj bi odgovoril na Stojanove besede.

„Slovenci“, dejal je obotavljaje se, „seveda morajo biti že kako slovansko pleme.“

„Po mojem tovarišu jih bodete spoznali“, poseže Lebkovski v besedo, „in upam, da jih bodete tudi cenili.“

„Jako mi je drago. Veseli me, veseli“, hitel je baron vesel, da se je rešil etnološkega vprašanja.

Družba je bila dokaj mnogoštevilna in različna. Poleg umetnikov, slikarjev in glasbenikov je bilo tudi par nemških družin, ki so navadno preživele jesen v gorenji Italiji. Stojan se je moral podvreči mučni dolžnosti predstavljanja. Lebkovski ga je uvedel v družbo z onim finim taktom, ki mu je bil kakor prirojen. Tu je naredil laskav poklon postarni gospici, da je bila kar presenečena ob toliki ljubeznivosti, tam je zopet izustil ironično opazko.

Pelo se je, igralo na klavir, šetalo po dvorani in govorilo o vsakdanjostih. — Stojan je gledal na vse to vrvenje z mirnostjo opazovavca, ki se ne da spraviti iz ravnotežja. Poslušal je hladno zgovornega barona, ki mu je pripovedoval o svojih plemenitaških zvezah, o svojih posestvih, o najnovejšem kurzu na borzi itd., govoril je s teto Amalijo o vremenu, o njenih prestanih boleznih in o sedanjem zdravju, o kopelih, o letoviščih in o drugih posebnostih. Na občno zahtevanje, katero je zlasti Lebkovski poudarjal, morala je nastopiti tudi domača baronica. Pela je neko francosko popevko o materini ljubezni. Stojan je nehoté postal pazljiv, ko je zaslišal zvonki, nežni glas in duhovito melodijo pesmi. Irma je pela z ognjem in s čustvom. Vsa njena postava je bila oživiljena in srce se je izražalo na obrazu, v glasu in v vsem gibanju. — Reči si je moral, da ima baronica umetniško nadarjenost. Stoprav sedaj jo je tudi pozorneje opazoval. Ta ostročrtani obraz s klasično pravilnimi potezami, v okviru črnih bujnih las, ga je spominjal na portrete slavnih mojstrov, katere je zadnji čas večkrat imel pred očmi. In tu je bilo še bujno življenje, življenje v cvetu; vitka rast in polni udje so še vekšali ugodni utisk. — Stojan je bil sprejemljiv za vsako lepoto, kjerkoli jo je videl. Zato skoro ni odvrnil pogleda od deklice. Burni pohvali, ki je koncem pesmi zadonela umetnici, pridružil se je tudi on.

Irma pa je razvnetá hitela na balkon v večerni hlad mirit si razburjeno srce. Mesto

nje je oče sprejemal laskave častitke. „Imela je že od mladih let nadarjenost za petje in umetniški čut“, razkladal je glasno okoli stoječim, „glasoviti Ceconi, liriški tenor milanske opere, jo je poučeval več mesecev. Dva tisoč frankov sem mu odštél. Lepe denarje, lepe!“ — In potegnil si je z ruto čez obraz, ki se mu je svetil notranje zadovoljnosti. — Stojan je izkušal priti v Irmino obližje, da ji izrazi svoje občudovanje, toda tropa častilcev jo je bila obsula na balkonu. Zato je bil obsojen poslušati govoričenje postarne gospice Olge Sonnenthalove, ki mu je pripovedovala, kako strastno ljubi petje. Hvalila je Irmin nastop, toda s slabo prikrito nevoščljivostjo.

Stojan jo je le na pol poslušal in ji raztreseno odgovarjal. Ko pa je vstopila Irma v sobo, hitel ji je nasproti, ne mené se, da mu je razžaljena Olga obrnila hrbet.

„Častitam vam, gospica, na toliki umetnosti, s katero ste me očarali“, reče ji gorko.

„Laskavo sodbo moža, ki je sam umetnik, cenim tem više“, odgovori smehljaje Irma in ga povabi na kipeči divan. Vesel, da se more kaj več ž njo pogovoriti, se vsede Stojan poleg nje.

„In veste-li, zakaj mi je bilo vaše petje še posebno milo“? začne zopet. „Zato ker ste tako lepo ubrali struno materinske ljubezni.“

„Oh, da“, vzdihne Irma in povesi oči. „Ker je tako bridko pogrešam, dala sem tem živeje duška svojemu hrepenenju. Le malo časa mi je materina ljubezen ožarjala mlade dni. Kako bi bila srečna, ko bi jo še imela, svojo mater! In vam še živí?“

„Še jo imam. Doma živi, daleč odtod“, odgovori Stojan, kateremu so bile te besede kakor rahlo očitiranje. „Tudi jaz sem jo moral zapustiti. Osoda me je gnala od doma proč za poklicem. Toda ljubezen do matere je zapisana nam Slovanom globoko v srce. Zato se tudi žarko razodeva v naših narodnih pesmih.“

„Ali hočete morda očitati nam Nemcem?“ poprime Irma za besedo in ga živo pogleda. „Toda čula sem že slovanske narodne pesmi. Nekaj žalobnega imajo v sebi. Glasé se kakor

pritajena bolest, ki gloje v duši. Zato mi ugajajo.“

„V njih se razodeva duša ljudstva, to, kar jo napolnjuje in giblje.“

„Gospôda, večerja je pripravljena! Dovoljujem si povabiti častito gospôdo“, začuje se glas gospodarjev.

„Drugokrat bova nadaljevala zanimivi téma“, pravi Irma. „Sedaj nas kličejo. Dovolite mi svojo roko, gospod Stojan!“

Vsa družba se je razvrstila v pare in odšla v obednico. Baron je vodil neko postarno plemkinjo, Nemko, za njim je šel Stojan z Irmo. Lebkovski se je dvorljivo ponudil teti Amaliji. Pri mizi pa je šepnil Stojanu na uho: „Lepo breme sem dobil. Tebi sem jo bil namenil. Toda vidim, da imaš srečo.“

Baronovi obedi so bili na dobrem glasu. Sam je visoko cenil užitek, ki ga podaje dobra kuhinja, in kadar je sprejemal goste v svoji hiši, morala je biti miza bogato obložena. Tako je bilo tudi danes. Jedila so bila izbrana, vino dragoceno. Zlate kapljice od Rena, črnega vina iz juga in kipečega šampanjca je bilo na izbero. Baron pa je opozarjal svoje goste z večšim vkusom na razne znamenitosti.

„To je ona sloveča kapljica iz leta 18..“, klical je pokušajoč iz kristalnega kozarca, „kupil sem jo neposredno od grofa W. Deset frankov butelja. Izvrstno blago.“

„Priznati vam mora vsakdo dober okus, gospod baron“, pritrjeval je glasno Lebkovski. „Vi ste strokovnjak v tem oziru.“ — Hudo mušno je namignil s temi besedami na baronovo vinsko trgovino, toda ta je opazko sprejel kot laskav poklon in se dobrovoljno nasmejal. Stojan je sedel poleg Irme. Tudi njega je razgrela močno vino, še bolj bližina mlade baronice. Zato mu je beseda tekla, da se je čudil sam. Pravil ji je o svoji domovini, o mladostnih letih, o vzorih in naklepih za bodočnost. Govoril je mnogo in navdušeno. Glava mu je pri tem postala vroča, kri mu je plala po žilah in srce mu je bilo, da bi bil skoraj slišal njegove udarce. Irma pa ga je smehljaje poslušala, tu in tam pritrje-

vala njegovim besedam ali pa jih pretrgavala z ironično opazko. Vidno ji je ugajala vnema mladega moža. — Lebkovski, ki je sedel nasproti in si dal opraviti s teto Amalijo, ga je parkrat oponosno pogledal. Gospica Sonnenthalova pa mu je tiho šepnila za pahljačo: „Vaš prijatelj je ves v ognju. Skoraj nima vida ne sluha za druge kakor za gospico Irmo.“

„Ni čuda“, odvrne Lebkovski, „slama se hitro užge.“

Polglasen, zadušen smeh je pričal, kako dobro ji je dela opazka.

Po obedu so se polagoma razvrstili v veliki dvorani. Stojan ni bil prijatelj plesa, držal se je reka rimskega klasika: Nemo saltat sobrius. Toda ko je sam stal ob steni, poslušal živahno italijansko godbo in gledal vrteče se pare, tedaj se je tudi njega lotila neka opojnost. In ko je še Irma, plešoč mimo njega smehljaje se pogledala nanj in ga ob presledku šegavo povabila na naslednjo touro, hudoval se je v srcu nad svojimi omejenimi nazori in samemu sebi se je zdel neokreten.

Pozno v noč ali bolj rečeno zgodaj zjutraj so se razšli. — Ob slovesu ga je opominjala Irma, naj ne bo redk gost v njih hiši. Stojan pa je zatrjeval, kolik užitek mu je bil minuli večer, in da bo srečen, ako bo smel zopet priti.

„Stari baron je bahač“, rekel je tovarišu, ko sta se vsedla v čoln, „toda hčerka njegova je duhovita in ima plemenito srce.“

„— Katero si ti srečno iztaknil, da se osmодиš ob njem“, pristavil je zaspano Lebkovski in se tesneje zavil v plašč. — Na obzorju se je že pričelo svetliti, in mlado jutro je vstajalo izza morja.

V.

Barčica po morju plava.
Nar. pesem.

Dnevi in tedni so jednakomerno minevali. Mladi slikar je zopet živel v svojem navadnem delokrogu, toda živel je pod neizbrisnim utiskom zadnjega večera.

Z vedrega neba, na katerem so mu doslej sijali le vzori umetnosti, je seval obraz lepe tujke. Ponosna Nemka s svojim živahnim

„Dom in svet“ 1899, št. 10.

južnim značajem in klasičnim obrazom je prevzela vse njegovo mišljenje. Ko je po muzejih posnemal obraze Tizianovih žená in svetnic, zdelo se mu je, da črta njene obrise. Izkušal se je otresti teh utiskov, zato se je še marljiveje poprijel dela. K Sternbergovim ni šel dalj časa, dasi so bile njegove misli često v ponosni hiši ob Velikem kanalu.

Nekega dné je slikal v veliki dvorani dožetove palače. Zamišljen v svoje delo se ni brigal niti za mnoge tujce, ki so prihajali in odhajali, niti za brbljajočega cicerona, ki je morda že stoterokrat razlagal stenske slike in pravil o skrivnostih beneških vladarjev v preteklih stoletjih. Tu in tam je kak vsiljivec stopil k stojalu in motril njegovo delo. Stojan je bil navajen takih gostov, zato se ni dal motiti, temveč je slikal mirno dalje.

Kar začuti, da ga je nekdo lahko udaril na ramo. Ozrši se, ugleda obraz Irmin. Teta Amalija ji je stala ob strani.

„Ali veste, da sem huda na vas, prav huda“, reče nekako prisiljeno resno. „Saj je že skrajnje razžaljivo, da se nas tako ogiblujete.“

Stojan je nekoliko zarudel in hitel se opravičevati, kakor mu je v hitrici ravno prišlo na um.

„Sedaj smo zalotili ubežnika“, prekine ga Irma že dosti prijaznejša, „toda vedite, da vas ne izpustimo z lahka. Papa je odpotoval po opravkih v Berolin in se povrne šele v par dneh. Potrebovale bi spremljevalca. Toda seveda vi nimate časa“, pristavi očitaje in ga šegavo pogleda.

Stojan je zatrjeval, da je pripravljen damama storiti vsako uslugo.

„Kako prijetna bi bila vožnja po morju v teh pomladnih dneh! Ali bi se ne peljali na otok Lido?“, reče Irma, na pol obrnjena proti teti.

„Danes bo solčno in gorko popoldne. Morda utegne gospod Stojan spremljati naju“, odvrne ta.

„Blagovolite razpolagati z mojo osebo“, rekel je slikar, lahko se priklonivši.

„Torej na svidenje popoldne v naši hiši“, reče Irma in mu ponudi svojo drobno ročico.

— Spustivša pajčolan čez obraz, oklene se roke svoje spremljevalke in odkoraka iz dvorane. Stojan je nehoté zrl za njo. Vitka postava se je še lepše izraževala v lepo prikrojeni obleki, in njena hoja je kazala ponos, ki hrepeni po tem, da se mu vse klanja.

Čutil se je nesposobnega za delo, zganil je svojo mapo in odšel.

Preje kakor na mrzlem severu je prišla v Italiji pomlad v goste. Dasiravno je bilo šele v svečanu, vendar je že z vedrine sijalo gorko solnce in mil vetrič je lahko gnal male valčke. Na kanalu je bilo vse živo. Bogato in ubožno, staro in mlado je hitelo venkaj na otok Lido, kjer imajo še danes bogatini svoja letovišča in ljudstvo javne vrte in nasade. Stojan je sedel z Irmo in teto Amalijo v mali gondoli, ki se je kakor lupina zibala na valovih.

Irma je bila videti vesela. Govorila je o tem in onem ironično, razposajeno, vmes pa se smejala s svojim zvonkim glasom. Teta Amalija ji je tu in tam pretrgala besedo, rekoč: „Kaj vendar misliš, otrok moj?“, bolj iz navade, kakor da bi jo hotela resno karati. Stojan pa je sedel Irmi nasproti, poslušal njeno živahno govorjenje, in tudi njega je napolnjevala radost. Zdelo se mu je, da se ta pomlad, ki je klila okoli njega, tako lepo strinja s čustvi, ki so mu navdajala srce.

„Tam na desni se razkriva že otočič San Lazaro“, reče Irma: „kak idiličen kraj za sanjarjenje! Ne čudim se sivobradim menihom, da jim ugaja življenje v tej rajski samoti. Toda tako ostro živeti, kakor ti samotarji živé, ne — to ni naravno, ni pametno. Čemu je ta čarobni svet, kakor da ga uživamo?“

„Z ozirom na vzvišeni namen, ki so se mu posvetili redovniki, si razlagam brez težave njih spokorno življenje“, odgovori slikar, „toda rad priznavam, da tako življenje ni za vsakogar.“

„Nespametno je samega sebe vklepati v spone zaradi nekih domišljenih prihodnjih sladkostij“, pripomni zaničljivo Irma. „Seveda nekaj vzvišenega mora človek imeti, kar ga dviga nad nizko vsakdanjost. Naše nebo je umetnost, kaj ne, gospod Stojan?“

Slikar ji je pritrjeval, dasi mu ni bil všeč ta pogovor. „Govori, kakor je vzgojena“, rekel je sam pri sebi.

Pristali so v malem ladjišču na otoku, kjer jih je sprejel nebroj postreščkov in prodajavcev z glasnim vpitjem. Kričé so hvalili in ponujali razne drobnjave: sladčice, šopke zvončkov in vijolic, novine. Stojan je pomagal damama iz čolna. Irma je želela, da bi šli peš na drugo stran otoka, od koder je lep razgled na mesto in na širno morje. Pot se je vila skozi vrtove mimo krasnih letovišč. Ob njej so stali kostanji v prvem popju, in iz bližnjih vrtov je prihajal vonj cvetočih mandelov. — Revna mati je sedela ob potu. Na upadlem obrazu se ji je kazala beda. K sebi je stiskala dete, ki je ječalo. Drugi malo starejši otrok pa je sedel poleg nje, odet v cunje, igral se je s cvetjem in se najivno oziral po mimoidočih. Žena je iztezala prišlecem nasproti koščene roke in prosila z milim glasom: „Un centesimo, signorina bella, un centesimo!“ — Irma se je obrnila proč in hitela naprej, Stojan pa ji je vrgel nekaj drobiža.

„Kako da stražarji pusté to žensko tukaj ob cesti beračiti?“ hudovala se je baronica. „S svojim uboštvom, ki je razkazuje ljudem, greni človeku estetični užitek.“

„Ali gospod Stojan je imel tu priliko pokazati svojo dobrosrčnost“, oglesi se teta Amalija skoraj malo pikro.

„Hm, to je lepa stran nelepega prizora“, odgovori Irma. „Toda ali si ni v resnici sama kriva uboštva? Čemu se berači ženijo in razmnožujejo, ko je vendar dosti proletarcev na svetu!“

Slikar se je spomnil Malthusovega izreka o nepotrebnih ljudeh. Zdel se mu je vselej brezsrčen. Toda sedaj, ko ga je slišal iz nežnih ust, ni več zapazil njegove ostrosti.

Dospeli so na drugo stran otoka. Obrežje je bilo tu deloma zelo plitvo in peščeno. Morje je drvilo peneče valove po oglajenem kamenju in se zopet umikalo.

Teta Amalija je tožila, da je trudna, in se je vsedla na klopico tik svetlolistne platane. Irma pa je prosila Stojana, naj jo spremlja

na bližnjo višino, od koder se je obetal lep razgled. Pot je držala ob obrežju navkreber, ki je vedno strmeje padalo proti morju. Na vrhu je bila mala planota s klöpico, „alla belvedere“.

„Oh, kako krasno!“ vzklikne Irma.

Pred njima je bilo razprostrto širno morje. Ob lahki sapici se je gibala gladina, in solnce je odsevalo v malih valčkih, da se je tu in tam zaiskrilo kakor stoteri biseri. V daljavi je ponosen parobrod rezal brazdo po morju, da se je videla za njim kakor bela cesta. Bliže pri bregu so se zibali čolni čožotskih ribičev s svojimi širokimi jadri. Nad tem krasom se je razpenjalo modro italijansko nebo, in zahajajoče solnce je razkrivalo nad ves prizor svojo bujno svetlobo.

Irma je stopila na rob skale in položila roko nad čelo. „Joj —“, zakliče prestrašena, ko zagleda prepad pred seboj. Stojan jo prime za roko in potegne od roba.

„Skoraj bi se mi bilo zvrtilo v glavi. — Glejte te čarobne boje, v katerih se svetlika morje, sedaj modro, sedaj zopet rudeče kakor tekoče zlato!“

Toda slikar je imel malo smisla za prirodna čuda, ki so se razgrinjala pred njim; zrl je na žensko ob svoji strani. Irma je čutila, da ima oči v njo vprte, in smehljuje je rekla: „Ali nimate nič vkusa za ta krasni razgled?“

„Najkrasnejši pogled imam tu“, odgovori slikar in se ji prikloni.

Zvonko se zasmije Irma: „Oh, kakšni otroci smo!“

Mlademu možu so silile na jezik kipeče besede, toda prirojeni ponos mlade baronice ga je nehoté zadrževal. In udušil je v grlu besede, s katerimi bi bil rad razkril svoja čuvstva. — Irma je dobro vedela, kaj se godi v duši njenega spremljevalca, toda delala se je, kakor da bi ne opažala ničesar. Sanjavo je zrla tje v daljavo, kjer se je nebo stikalo z morjem in so bela jadra kakor mogočni labodi plavala po širini.

„Kako lepa je pomlad tu na jugu“, začne zopet Irma po daljšem premolku. „Žal, da morda ne ostanem več dolgo tukaj. Kadar začnó biti dnevi gorkejši, sili papa proti severu.“

„In z vami mi bo izginil tudi ves pomladni kras“, odgovori Stojan.

„Potem ne preostaje drugega, kakor da tudi vi greste z nami“, pravi Irma smehljuje se. „Ne vem, katero letovišče obiščemo letos. Bili smo že na vseh znamenitejših krajih. Ali niste pravili, da ima vaša domovina obilo naravnih lepot?“

„Da, vse ima: nebotične snežnike, prijazne doline in temna jezera, četudi se o njej toliko ne govori po svetu, kakor o drugih modernih krajih. — Tam v podnožju sivega Triglava, med prijaznimi holmci, leži skrit biser moje domovine. Venec lepih hiš obdaje modro jezero, v čigar bajnih globinah se glasi zvon sreče. In sredi jezera se dviga na prijaznem otoku mila cerkvica, katero naše ljudstvo rado obiskuje. Tudi tam je lepota; drugačna sicer, kakor tukaj, a vendar vedri duha in ogreva srce.“

Stojan je govoril živahno, iskreno.

„Lepo znate popisovati domače kraje“, reče Irma. „Govorila bom z očetom, kaj misli o tem. Toda solnce je že na zatonu, že je hladno: čas je, da se vrnemo.“

Teta Amalija ju je že nestrpnno pričakovala. Govorila je o hladnih večerih in o svojem protinu, ki bi ga lahko zopet dobila s prehlajenjem. Na poti proti domu je bila družba bolj tiha. Brodar se je krepko vpiral v veslo, in kakor tica je drčala gondola po gladini.

Stojan je spremil dami domov. Irma ga je povabila, naj se kmalu zopet oglasi. Ko sta izstopili iz čolna in šli po stopnicah, slišal je še polglasne besede tete Amalije, ki so se mu zdele karajoče in nato Irmin smeh: zbodel ga je v srce. (Dalje.)

Najstarejša.

(Spisal Ivo Trošt.)

I.

Nizke in prenizke postave, prijaznega lica, nekoliko neokretnega života, vedno ljubezniva in navadno vesela je bila Toplačeva Anka v Logu. V njenem modrem, zaupnem očesu je odsevala njena duša, ko je na raznih izletih in veselicah nabirala za šolsko družbo, za gasilno društvo ali v pomoč nesrečnikom po požaru ali potresu radovoljne darove.

V tem ljudomilem poslu ji ni bila telesna okorelost, katero je dobila še dete vsled prehudega kašlja, prav nič v zadrego; nasprotno: prav dobro se zavedajoča svoje hibe, je ponosno trdila: Grbasta ženska mora biti še za nesrečna: nihče je ne mara, in tudi omožiti se ne more.

Ljudje so jo pogledovali, pomilovalno misleči: dela si reklamo, ker bi rada dobila moža, dasi najbrž tudi ni prav zdrava, in so radi polagali mile darove na žrtvenik domovinske ljubezni in človeškega sočutja. Anka se je veselila svojih uspehov, in v takih slučajih ji je prekipevalo čustvo blaženstva, sladke nade in hvaležnosti, da je s solznimi očmi, s smehljajočim licem in z bogato obloženim krožnikom stopala od mize do mize, od gosta h gostu.

Malone vsi dobrodelni zavodi so zvedeli po obilnih darilih, kdaj se je omožila imovitega Toplača, posestnika, gostilničarja in trgovca v Logu, divna drugorojenka Betina, poročivša se z nekim uradnikom bližnje železniške postaje. S hrupom in truščem se je godila vesela svatba; Anka je pa vstrajno opozarjala, prosila, se laskala in resno spominjala vedno veselejše goste, da v trenutku najčistejšega veselja in obilnosti ne smemo pozabiti revežev, umirajočih v bedi. In njeni opomini so glasno odmevali na njenem krožniku . . .

Ko se je mladoporočena dvojica vrnila z ženitovanjskega potovanja, je imela Anka

sleherni dan jedno pot več in sicer k sestri na postajo. Dopoldne je namreč navadno precej dolgo in natančno opravljala samo sebe, potem je stopila pogledat v kuhinjo, ali se pomika vse v varnem in navadnem tiru, dasi bi ta tir tudi brez nje ne zamenil svoje smeri. Pridružila se je potem trgovskim vajencem in trgovskim učencem ter pomočnikom, nazivanim s skupnim imenom „štacunskih fantov“, ter se rada pošalila celo z očetovim namestnikom v trgovski pisarni. Ako v prodajalnici ni bilo starega reda, kar se je zgodilo malokdaj, se je lotila sama urejati predale in predalčke, knjige in zapisnike, pa na tiho . . . To se je pa godilo morda jedenkrat v letu, ker sploh je bila Anka najrajša z vsemi vesela in zadovoljna.

Ako ni bilo v gostilni pivcev, katerim bi tudi voščila prijazno besedo, je stopila naravnost na vrt pozdravit mnoge vrste cvetlic, pritlikavcev in zelenjave, katero je skrbno gojila njena roka. Če ji je pes, krt ali celo kurji rod hotel biti pomočnik v vrtnarstvu, je vzela sama motiko, nož ali škarje ter popravila, kar so zagrešile živali, ne brez godrnjanja. Nadaljevala je pot dalje po peščeni stezi ter slednjič sedla s pletivom v hladnico sredi vrta in globoko zdihnila.

Kmalu po kosilu je hodila k sestri in se domov vračaje pozdravila sosedovo Mimico, katero je imela v dnevniku in albumu uvrščeno med prve prijateljice.

Nekoliko več časa ji je ostajalo po zimi in v dežju. Tedaj se je rado zgodilo, da so „štacunski fantje“ jeli primerjati ter šteti dneve lepega vremena in dneve „hišnega zapora“. Vrsta onih, „ko je bila naša najstarejša najbolj sitna“, se je daljšala, — „ko je bila najprijaznejša“, je zaostajala.

Jedno leto po možitvi se preseli Betina s svojim železničarjem in jednim sinkom daleč na štajersko-hrvaško mejo. In tedaj

se je v prodajalnici zopet nategnila vrsta „sitnih dnij“ . . .

Toda vrsta dnij se je menjavala, in število štacunskih fantov se je tudi menjavalo; zato se je snovalo življenje pri Toplaču še vsaj za silo po starem tiru. A hujša je bila prememba, ko se je nekaj mesecev pozneje poročila Ankina druga sestra Silva.

Prav gotovo ni Anka navzlic svoji rahločutnosti še nikoli pretočila hkrati toliko solz kakor ob tej ločitvi.

Ljudje so mislili: Sedaj je nehala z reklamo in z nabiranjem prostovoljnih darov, ko vidi, da tudi to ne prinese moža. Ali dobro dete, tale Anka, kako rada je imela svojo sestrico! Oče in mati sta pa govorila: Jo'e — seveda — sedaj, ko odhaja ta iz hiše, ker odhaja že druga; pa ona, ona je najstarejša.

Poslej so ostali v prodajalnici največ samo še „sitni dnevi“ in žalostni časi. In najbrž bi bili vsled tega vsi trgovski pomočniki in trgovski učenci ostavili Toplača, dasi sta jih gospodar in gospodinja smatrala in tudi imela v vseh ozirih za svoje sinove, ko bi ne bila prišla zanesljiva odmeška, da je pasje in žalostne dneve zamenjalo ljubeznivo solnce.

Prišlo je nekega dne drobno pisemce, kakoršnih so v Toplačevi družini že bili navajeni; a danes je naznanjalo drobno pisemce Toplačevega prvega zeta od meje zelene Štajerske, da pride na postajo v Log kmalu njegov bratranec, za katerega vljudno prosi, naj potrpe ž njegovimi muhami: „Mlad je še in neugnan in nespameten, sploh pa ne hudoben. Dolgo itak ne ostane tam“, se je končeval beli listek.

„Naša Anka že sanja o novem sorodniku, pa ga še ni v Log“ se je čudila njena mati, dobrodušna, nekoliko preobilna ženska; „fantje“ v prodajalnici so pa že glasno govorili o nekih Ankinih prisrčnostih, ko je mehkosrčni deklici lani in še prej ko lani srce hitreje zatripalo, ugledavši tega in onega mladeniča, ki je bil vsled vljudnosti ali vsled

njene telesne hibe nekoliko prijaznejši ž njo kot z drugimi. Ali ko iz prisrčnosti ni hotelo vzcveteti nič več nego samo prisrčnost, je Anka nekoliko dnij žalovala, nekoliko dnij samovala, potem očitala vsem skupaj in vsakemu posebej neobčutnost; pa so začeli domači ugibati, kedaj se ponudi Anki za to nova prisrčnost.

Prebravši svakov listek je šla najprej v svojo sobo pred zrcalo, potem je molče pisala sestri, naj naznani, kdaj pride v Log novi železničar, katerega vsi željno pričakujejo, dasi se je ta „vsi“ raztezal samo na njeno ne preobilno osebito. Tudi ni pozabila vprašati, ali je lep?

List je nesla sama na pošto in mimogredé samo tako, ker ni mogla drugače — stopila k „fantom“ v štacuno in jih podražila: „Aha, sedaj pride vrl dečko, sedaj —, več vreden kakor vsi loški fantje in še naši štacunski povrhu!“

Mladičiči so se spogledali, kakor so se spogledali samo tedaj, ko so bili vsi jednih mislij, in poslovodja je dejal: „Nekoliko časa, prijatelji, bomo imeli zopet lepe dneve, a pozneje bo treba potrpeti vsakemu nekaj: nam in Anki.“

„Ha, ha! Ga že ima, pa ga še ne pozna, — ha, ha, ha!“ je ponavljal prvi trgovski pomočnik in hitel streči ljudem, katerih drugi „fantje“ v tem pogovoru niso imeli za navzoče.

Anka je pa hitela praviti najnovejšo novico tudi sosedovi Mimici, kjer je veselo pristavila: „Pa pri nas bo, veš, samo pri nas, dušica.“

„Ce ga privežeš, ne bo, veš Anka. Mladi ljudje, taki le tiči — — hm!“

„Pa bo pri nas, boš videla . . . Mora biti . . .“

Mimica ni mogla verjeti in se je poslovila vsaj za ta dan s prijateljico nemilostno.

Le ta je šla na vrt pogovarjat se s svojimi astrami, cinijami in drugim jesenskim krasom . . .

(Dalje.)

Gad.

(Črtica. — Spisal *Fr. Kočan.*)

(Konec.)

Od bližnjega travnika gori je še vedno donel iz jasnih grl krepki: ha, ha, ha veselih delavcev. Šegavi in še jasnejši: he, he, he pa se je mešal s svojim krepkim prednikom v prijetno soglasje. Zdelo se je, kakor bi bil umel gorski potoček, hiteč dalje po dolini, ta veseli smeh in se tudi sam veselil z veselimi delavci veselega dne. Nagajivo in mehko je pljuskal svoje valjčke na bregove cvetkam-spremljevavkam v rožna lica. Ob tem pa je hitel neumorno dalje in dalje, da odnese v daljne kraje toliko lepih spominov in da še ondi zažubori ljudem o razposajenem smehu veselih koscev.

Tudi na vrh Pečna so se razlegali veseli glasovi iz doline. Tudi stari mračnjak, pregnan raz svoje ležišče za grmom, je slišal te vesele glasove. Da jih je umel, te glasove, gotovo bi ga bili na vso moč neprijetno spominjali njegovega žalostnega in samotarskega življenja. Toda umel ni tega smeha, zato niti z daleč ni mogel spoznati velikega razločka med svojim življenjem in med življenjem veselih koscev. Zato pa se je čutil srečnega v svoji skromnosti.

Žedel je še vedno v hrastičkovem zavetju. Šele potem, ko se je bil prepričal, da je vse varno v obližju daleč na okrog, se je počasi izmotal izmed korenin in se zvil prav tako počasi in oprezno zopet v klopčič na razbeljeno ploščo.

Hej, kako mu je zopet dobro dela solnčna toplota! — Kaj mu je bila v tem blaženem trenutku mar vsa poezija, ki je vela iz doline gori, kaj smeh delavcev in žuborenje potokovo!

Zopet je zadremal sladko in mirno, kakor prej in morebiti vsaj za čas pozabil vseh krivic in vsega preganjanja.

Solnce je stalo še visoko na nebu in rahli vetrič je vel mirno krog zelenih vrhov.

Nekaj važnega, nekaj novega je imel povedati smrekam, svojim znankam, in zato so se mu zvedavo in radovedno priklanjali gibki vršiči.

Tam — glej, kjer stojé smreke najgosteje druga poleg druge, se je zamajala veja . . . Že drugič — in sedaj tako, da smo opravičeni dvomiti, da bi bil to le učinek rahlega vetriča. Že zopet — — —

Res! Kako da je nismo tako dolgo zapazili te dlakaste lahkoživke s košatim razčehljanim repom, malimi zvedavimi očmi in dlakastimi šopki na ušesih! Kako spretno pleza in skače drobna veverica, kako šviga od veje na vejo! Z vrha smreke na borovčev vrh, odtod na tla in po bliskovo zopet po deblu navzgor. Malo postoji in požedi med rogovilami, opazuje z višine lepo okolico pod seboj, na zadnjih nogah sedé obira in gloda smrekov češarek, da leté luščine daleč proč — no, — kmalu se naveliča tudi tega in potem gre zopet v predrznih skokih od veje na vejo. — To je življenje!

Veverica je priskakala naposled tudi na smreko, ki je raztezala svoje veje visoko nad ploščo za grmičkom. Mogočno se je zazibala pod njo košata veja navpično gori nad ploščo in kakor v porog je bila prav ta veja kakor obsejana z najgostejšimi gručami mastnih kržev.

Gad pa je spal. Kar zganil se je sedaj pa sedaj po celem telesu blaženega vpliva solnčne toplote in nič hudega sluteč morebiti sanjaril pod osodno vejo o srečnejši prihodnosti, med tem ko se je temnilo nad njim nebo sreče njegove.

Da, mogočno se je bila zazibala veja nad njim, potem se je zibala in majala še nadalje in naposled le še ni hotela mirovati. Kako tudi? Saj je priplezala rujavka malone na konec veje. In tu na koncu je visel naj-

debelejši češarek, v resnici vreden, da se potruji zanj sladkosnednica.

Pa kaj je še hotela osoda sovražna!

V odločilnem tem trenutku je priletela semkaj od vasi vrana s koščkom surovega čevesa v krempljih in se spustila na to smreko vrhu roba. V tem pa je vesela, da bo mogla lepo v miru tu na samem požreti ukradeno blago, zahreščala v jasni zrak glasni in odurni svoj „kra, kra“.

Ta čas je klestila in obirala veverica na veji malo niže mirno in malomarno debeli češarek. A tega hripavega in glasnega „kra, kra“ se je prestrašila drobna živalca, da je kar vztrepetala na veji. Uh — ta nenadni in glasni „kra, kra“ tik nad njo!

Hop — je bila na bližnjem borovcu, veverica seveda. Češarek pa, no — ta je potem, ko je bil tako nenadno oproščen krempljev, ubral svojo pot naravnost navzdol. Mi pa vemo, da je šla v trenutku silnega „kra, kra“ črta namernica, vežoča zemeljsko središče s težiščem češarka prav nekako skozi sredino živega svitka na skali. Zato moremo sklepati z veliko gotovostjo, da je moral prileteti osodni češarek pač nikamor drugam kakor — kakor — —

Sic volvere Parcas!

Lepi dnevi so se vrstili nato drug za drugim. Zjutraj se je sicer precej časa držala in vlačila megla nad ravnino, toda proti popoldnevu se je navadno razkadila, in tedaj je pokazalo jesensko solnce svoj obraz skozi megleno, toda prozorno mrežico. Popoldne pa je zopet žgalo in pripekalo kakor poprej.

To so bili dnevi, kakor nam jih le na redko privošči poslavlajoče se poletje. Po gozdu se je razlegal krepki „čink, čink“ od veje na vejo, po polju in travnikih pa šala in smeh, smeh in šala, kakor pred par dnevi.

Na pečenskem vrhu pa te dni nikakor ni bilo vse, kakor bi imelo biti, ali vsaj, kakor je bilo pred časom. Požrešna vrana z veselo-odurnim „kra, kra“ se ni več spozabila le-sem in tudi lahkoživa veverica se je popolnoma odtujila jednoličnemu in pustemu Pečnu. Jedino vetrič se je potrudil

tudi med tem časom sem gori, da se je po stari navadi poigral z zelenimi znankami.

Tudi gada, tega junaka, ni bilo na izpregled ves ta čas. Izredno vztrajno in z nekako stoično mirnostjo se je prve dni branil in ustavljal hudim izkušnjam, ki so ga vabile iz podzemeljskega stanovanja venkaj na svetlo, na gorko. Po cel dan je pretičal v luknji in si kar ni upal na prosto po dnevu. Strah vsled češarkovega padca mu je obtičal in tičal v mozgu in v kosteh. Toda strast in želja po toploti je rastla in rastla. Čim večja pa je bila strast, tem bolj je izginjala boječnost, in čim gorkeje je sijalo solnce, tem glasneje se je pojavljala želja po krepilnih žarkih. In res se je naposled, ko je sijalo solnce le prevablivo, primotal na dan in si privoščil za par trenutkov krepilne slasti v najbližji bližini svojega stanovanja. Na ploščo pod smreko pa se mu je zdelo za prvi čas še predaleč, prenevarno in predrzno.

Prav v bližini stanovanja ni bilo nič kaj pripravnega mesta za popoldanji odpočitek. A solnce je grelo in grelo dan na dan. Junak je izprevidel le prekmalu, da silnim izkušnjam, ki vrh tega rastejo in se večajo čimdalje bolj kljub vsej vztrajnosti, ne bo dolgo kos.

Mesena slabost je bila odločilna, in vsled te je rastla gadova drznost. Razdalja med njim in med grmičem pod smreko je bila manjša in manjša. Umevno: sedaj tje do onega gabra, tam se počiva ob strmeh robu še dosti zložno — drugikrat za par borovcev dalje — tretjikrat zopet, in ne dolgo — — —

Tiho! — Prav sedaj le se je pojavil rahel šum med listjem, in nekaj, kar je ta šum pouzročalo, se je popelo malo časa zatem na znano kamenito ploščo.

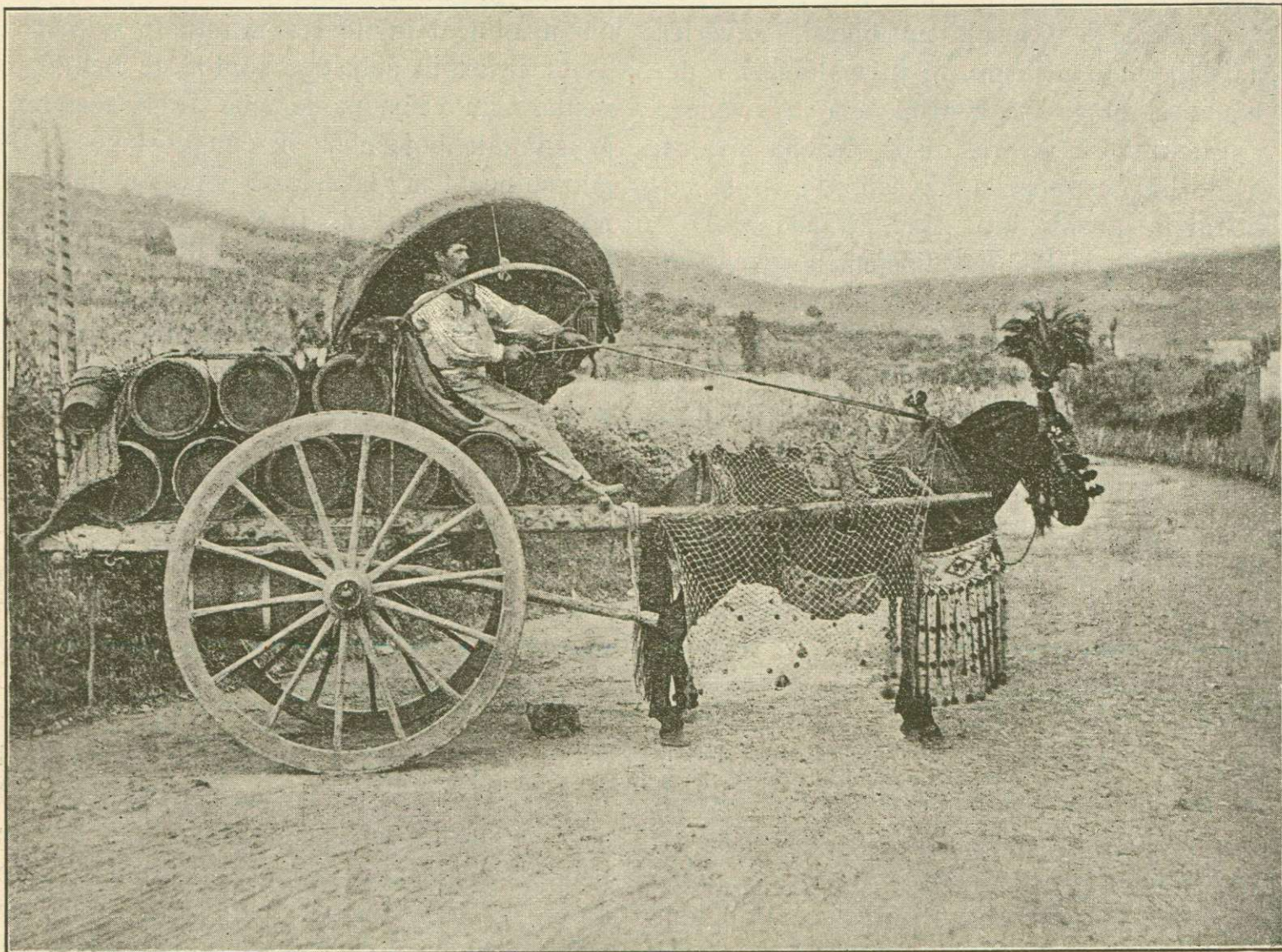
Kdo bi se pač čudil, da je naposled vendarle padel junak in da ga je vendarle zvabila želja in poželenje le-sém?

Posavčev Gašpar je drvaril v Pečnu. Sicer je bil priden delavec, a dve napaki je baje vendarle imel, če mu namreč smemo šteti v napako njegovo slabost, da brez ve-

like steklenice, napolnjene z brinovim žganjem, ni imel navade hoditi na delo, in pa, da je najrajši drvaril. Moj Bog — drvaril!? No, no; poslušajte! Govorilo se je, morebiti le lagalo, da je bilo drvarenje njegovo najbolj priljubljeno delo, ker se je mogel pri tem ob popoldanji vročini v kaki senci, ne da bi ga bil kdo opazoval ali motil pri tem, mirno in brezskrbno prepustiti sladkemu

spancu. No, kakor rečeno, to se je morebiti le lagalo o njem.

V mladosti je bil baje spreten gadolovec. Zato je imel neki še pri svojih petinpetdesetih do lazečine neko posebno veselje. Zagovarjati je znal ljudem, gade je lovil, jih sušil v dimniku, zdravil ljudi ž njimi in jih menda celo pekel in jedel. No pa tudi to poslednje se je le lagalo o njem.

Voznik iz rimske okolice. (K spisu: „V albanskih gorah.“)

Posavčev Gašpar je torej drvaril v Pečnu. Prav sam je bil. Ko je tisto popoldne použil borno kosilce in primočil s par požirki, menil je, da bi bil prav tedaj prikladen čas, ko naj se človek po potrebi odpočije in oddahne. V senci pod košato smreko leže je zrl že v naslednjem trenutku z vzvišenega ležišča z zadovoljnim in malomarnim pogledom prosto tje po dolini pod seboj.

Tako je zagledal Posavčev Gašpar gada na skali.

„Bes te!“

Sklonil se je po koncu ter bulil doli pod smreko. Potem se je sklonil tiho in potuhnjeno malo više, nato pa še malo više.

„Gad, lep gad!“

In po nagonu je vpri takoj nato svoj pogled v tisto veliko, malo več nego do polovice prazno steklenico, ki je ležala v mahu pred njim. V to pa je bulil še bolj, kakor bi hotel s požrešnim pogledom na mah izsesati iz nje sladko vsebino.

„V steklenico ga spravim!“

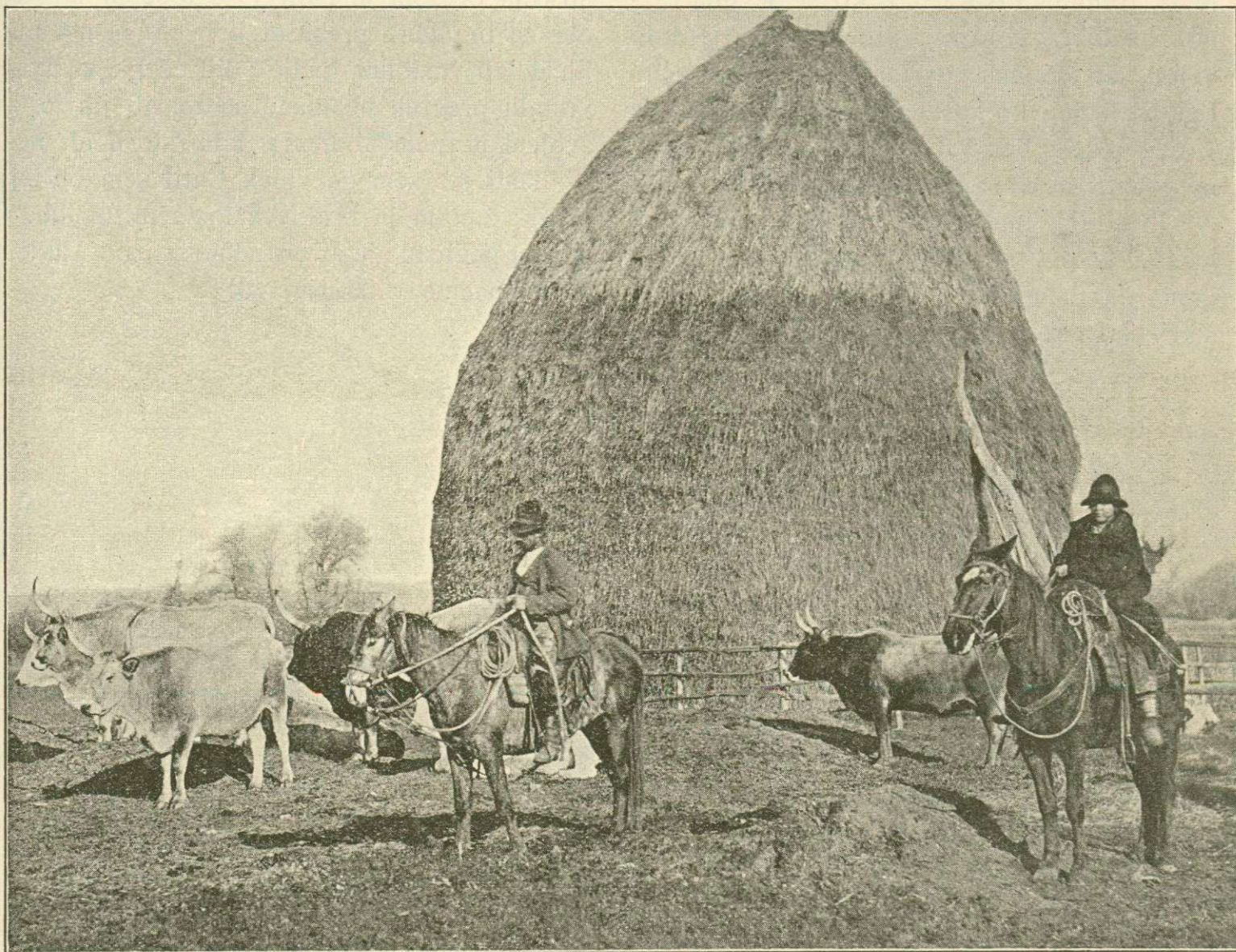
Ta pisanec je bil res pravi „unicum“ gadjega plemena. Izplačalo bi se dobiti ga živega v pest.

A dober brinovec je božji dar, ki ni da bi ga človek izlival po tleh. Zato je zgrabil Gašpar z veliko, smolnato roko steklenico za vrat, nastavil na usta in nagnil glavo

nazaj, da se mu je spredaj nenavadno podaljšal žilasti vrat.

Malo pozneje pa je že obdelaval, likal in rezal močno palico, da bi napravil iz nje precep — osodno orožje, namenjeno nesrečnemu, toli preganjanemu zastopniku gadjega rodu.

Gad pa je dremal na plošči.

Na pašnji v rimski okolici. (K spisu: „V albanskih gorah.“)

V tem trenutku je imela jedino narava srce za nesrečnega sina. Solnce se je grozeč skrilo za oblak. Lahni vetrček pa se je nakrat izprevrigel v močen veter, pripogibal smrekam vrhove in majal hrastičku vejice, da so se pripogibale globoko in teple gada malone po hrbtu. Veliko, črno mravljo je privedla pot tod mimo. Zdelo se je, kakor da je v hipu uganila kritični položaj. S svojo malenkostjo je menda izkušala, če mogoče, rešiti gadu dragoceno življenje. Napela je vse moči,

ščipala in bodla ga s kleščami ter tekala parkrat po hrbtu gori in doli. Toda zaman!

Ne vidi nič, ne sliši nič,
Kot bil bi mrtva stvar.

Gašpar je bil med tem dogotovil precep. Zijajoča odprtina se je požrešno bližala gadovemu vratu.

Še jeden poskus! — Kakor na višji ukaz se je pripodilo od Kucla sem krdelo kavk, kričaje in kvakaje.

Že se je pripravljaj Gašpar, da pritisne in izproži zagozdo. Nenadni „kav, kav“ tik nad glavo pa mu je za trenutek obrnil pozornost drugam — toda le za trenutek.

Pa tudi gada je prebudil nenadni vrišč. Prestrašen je dvignil glavo in še bolj prestrašen zapazil in spoznal položaj svoj. To se je zopet motal klopčič na skali — toda le za trenutek. Baš tedaj, ko se je bila razmotala dobra polovica klobase, ko je bilo videti, da jo unese starina tudi danes srečno kakor vselej, ko je menil nesrečnež, da je varen, rešen: baš tedaj ga je zgrabil precep in ga s kruto močjo pritisnil na skalo.

Tri dni je imel zaprtega Posavčev Gašpar med oknom v steklenici. Lep plen je bil to, in na skrivnem in očito se ga je veselil stari Gašpar. Parkrat se je baje med tem

časom razkoračil pred oknom, vpri se z rokami ob polico, vpri brado v pest in tako dolgo in z živim, lokavim pogledom opazoval jetnika. Z veseljem in ponosom ga je kazal radovednim gledavcem, ki so ga hodili občudovat.

Gada pa je minula v sužnosti še tista živahnost, katero je imel sicer v prostosti. Z mrklim očesom je bulil v te tope in zijave obraze in udano prenašal krivice, ki so mu jih delali hudobni ljudje, dolžeč ga vsakovrstnih pregreh ne gledé na to, ali jih je v svojem mirnem življenju kdaj storil ali ne.

Tudi jaz sem ga videl. Čutil sem ob tej priliki ž njim in bral v žalostnem in obupanem pogledu njegovem nemo svarilo: Čujte, da ne padete v izkušnjava!

Kdo bi mislil?

Semtertje po gozdú hodi
mlada žena — mlada vdova,
in pobira suhe veje
in naklada jih na srobot
z zadovoljnim šepetanjem:
„Oj kako si dober, veter,
ki drevesom tresesh glave,
da lasje jim — sive veje —
padajo na tla pred mano.
Oj, kako si dober, veter,
boljši ko vsi moji znanci . . .“

Butaro je povezala,
prislonila jo na deblo.
Ali težko, težko breme
kdo na glavo ji zadene?

Isti čas je stopil prednjo
mož s široko, sivo brado;
zibal puško je na rami,
ko bi dramil njeno silo . . .
A na prsih mu je svetil

znak pravice — nepoznane;
kakor z gore hudournik
z usten tekkel mu je govor:
„Čakaj, čakaj! — Jaz na glavo
butaro ti denem drugo . . .
Pasja vera! Pridno hodiš
k pridigam mi vse nedelje:
pa si vendar pozabila
na zapoved sedmo božjo!
In ta svét je — le pomisli! —
tje do ceste ves županov.“
„Odpustite! Oh, saj veste:
ne bi bilk si brala tica,
da spleteno najde gnezdo. —
Pri ognjišču sem slonela . . .
krog ognjišča so otroci
stikali po praznih loncih
in prosili in ihteli:
,Mamica, glej, pri sosedu
dim vali se že nad streho;
ti še iskre nimaš v peči.
Mamica, kaj bo s kosilcem?‘

Težko zrla sem to bedo.
Tje k sosedi sem stopila,
izprosila mrvo moke.
A drva sem . . . Odpustite!
Veter dal mi jih je z drevja.“ —

A zaman so tekle solze —
Stopala sta proti vasi,
ona v strahu, on z veseljem.

To župan je gledal, gledal,
kaj mu hoče ta dvojica.
Vse je slišal, vse natanko;
logarja za vestno službo
s čudnim hvalil je nasmehom:
„Kdo bi mislil, kdo bi mislil?
Logar, ti si dober lovec!
Pa še bolj bi se postavil,
veš, na jedni rami s puško
in na drugi rami z zajcem!
Ali ženka . . . tako ženka . . .
sam doma jo kolneš včasih —.“

Silvin Sardenko.

Ledena doba.

(Spisal *prof. dr. Simon Šubic.*)

(Dalje.)

Okoli snežnika *Montblanca*, ki meri 14.800 čevljev ali 4680 *m*, se zbira taka množina velikanskih lednikov, da je vse njih ledovje dobilo ime „ledeno morje“ — „*mer de glace*“. To ledeno morje leži pri Chamuniju. Med vrhovi petero na severni strani *Montblanca* združenih snežnikov leži tisti orjaški kotel, v katerem se nabira toliko snega, da izvira iz njega najmogočnejši lednik švicarske dežele.

Snežene plani in ledeno pogorje, bi dejal, napolnjujejo proti severu obrnjene doline *Montblancovih* sosedov. Tam, kjer se stika troje glavnih teh lednikov, je ledena reka 2600 do 3000 čevljev široka. Iz nje izvira hudo deroča grapa po imenu *Arveyron* in priteka v reko *Avre*. Tujci, turisti hodijo brez posebne težave poleg reke *Avre* gledat ledeno morje. Tamkaj je poleti vse živo *Francozov*, *Angležev*, *Američanov*, *Rusov* in *Nemcev*. Toliko pozornosti vzbuja veličastna lepota tega oddelka švicarskih *Alp*.

Ledniki so sicer po vseh krajih svetá, toda med omikanim svetom ne vzbuja nobena dežela s svojimi ledniki toliko pozornosti kakor švicarska. Pač pa so v zadnjih letih angleški potovalci razglasili, da so na jugo-zahodni strani *Himalaja* našli tako silno razprostrte lednike, kakoršnih ni drugodi nikjer na svetu.

Čitatelj morda maje z glavo, ko sliši o lednikih, ki se pomikajo po dolinah naprej, kakor bi tekla voda. Kako je vendar mogoče, da bi se led, krhek in razdrobljiv, mehкому vosku jednako vil po ovinkih? Morda se kaj takega ne godi v resnici, ampak samo na videz.

Oglejmo si stvar natančneje! Vodniki, ki spremljajo turiste po gorah in po planinah, so prvi zapazili, da se ledovje pomika počasi po dolini navzdol. Navajeni svojih starih

zanesljivih stezá so zaznamovali svoja pota tudi po ledenih planinah, češ da se lože izognejo nevarnim globokim razpokam med ledom; kdor se namreč po nesreči udere v tako gladko razpoko med ledom, se vrine s težo svojega telesa kakor zagozda med klinasto razpoko. Če je sam na poti, je izgubljen, ne more si pomagati kvišku, ker na gladkih stenah razpoke se ne more ne z roko ne z nogo opreti nikamor. Da bi se varovali take pogube, so vodniki od nekdanj zaznamovali svoje steze po lednikih s potrosenimi skalami. Ob tem so pa zapazili, da se njihova znamenja leto za letom pomičejo dalje in dalje navzdol.

Tega opazovanja sta se poprijela učnjaka *Forbes* in *Tyndall* in sta s fizikalnimi aparati in poskusi zasledila in natančno določila, da lednik teče od dne do dne navzdol. Natančno merjenje je pokazalo, da se spodnji del *Chamuniskega* ledenega morja premakne vsako leto 400 do 600 čevljev navzdol. Na svoji sredi, kjer ga jednako kakor pri vodi postranski bregovi zavirajo najmanj, tam se ledeno morje vsak poletni dan pomakne 20 palcev navzdol. Še hitreje se pa pomika bliže koncu. Na spodnjem koncu se namreč *Chamuniski* lednik premakne poletnega dné dobrih 35 palcev.

Natihoma in tako počasi, da mimogredoči popotnik ne zapazi nobenega gibanja, se pomičejo strašanske množine ledú v doline in sicer s tako nevzdržljivo silo, da odtrgajo od najtrdnejših granitnih sten na gorah skale, kakor hiše z dvojnimi nadstropjem velike, ter jih tirajo v dolino. Zaradi takega silovitega pomikanja se ni čuditi, če ledniki obrusijo najtrše peči in celo v granitne stene, trde kakor jeklo, vrežejo globoke razore. Taki granitni razori se ohranijo po tisoč in tisoč let in pripovedujejo zvedenemu prirodoslovcu o starodavnih

dogodbah. To so neme, a zanesljive priče o pozemeljski zgodovini v minulih vekih.

Opiraje se na taka znamenja so geologi dokazali, da so ledniki Chamuniskega okrožja, Monte - Rosovi in Gotthardovi, nekdej segali po dolinah Avre, Rhone, Aare in reke Rena, razprostirali svoje ledovje do ravnih pokrajin švicarskih in do hribovja Jura, zakaj odkladali so ondi ogromno skalovje, ki so ga nalomili kakih tisoč čevljev nad sedanjo gladino Neufchâtelskega jezera. — In jednake sledi starih lednikov se nahajajo po britanskih otokih in na skandinavskem polotoku.

Prebivavcem zadnje ledene dobe, ki so bivali v brlogih morda z živalmi vred, ni bilo treba iti v Skandinavijo ali na Grenlandijo, da bi gledali lednike: v svoji domovini so videli, kako ledniki nakladajo sebi na hrbet granitne skale, kako prenašajo te skale v nižje doline in kako jih popuščajo v ravninah.

Ko smo se prepričali, da se ledovje res razteka iz gorá v doline jednako tekočim vodam, je treba odgovoriti na vprašanje, kako je to možno in kako se godi. Ni še dolgo, ko prirodoslovci niso mogli prav odgovoriti temu vprašanju.

Priroda je s takimi pojavi spravila celo strokovnjake v zadrego.

Tyndall in drugi fiziki so na vse strani poskušali, ali se dá led vsaj malo razvleči ali upogniti, kakor n. pr. testo ali smola. Pa vse zastonj! Ledena gruda se razpoči in razkrhne, ako jo stisneš. Nadalje poskušaje je Tyndall vendar-le prišel do spoznanja, da se toplina, ob kateri voda zmrzuje, to je toplina ledene vode nekaj zniža pod $0^{\circ} C.$, če močno tlačiš zmrzujočo vodo. Ali z drugo besedo: zmes ledú in vode, katera se močno stiska, postane nekaj mrzlejša, predno voda oledeni. Ko je Tyndall vzel na pomoč tako silen tlak, da je stiskal zmes vode in ledú dvanajstkrat močnejše kakor pritiska ozračje na zemska tla (t. j. 124.000 *kg* na $1 m^2$), je voda ostala tekoča, čeprav se je ohlajala pod takim tlakom, in ni zmrznila poprej, dokler se njena toplina ni znižala

do $-1^{\circ} C.$ — Ohlajanje pa izvira od tod, da se pod silnim tlakom raztaja nekaj ledú in da pri otajanju led požre nekaj gorkote.

Ako prepustiš led in vodo samima sebi, ne da bi ju stiskal, tedaj pri dotiki med seboj ne strpita nobene druge topline kakor toplino navadne zmrzujoče vode = $0^{\circ} C.$ Vode, ki se dotika ledú, ne moreš bolj shladiti nego do $0^{\circ} C.$, in ledú v vodi ne moreš bolj zgreji kakor do $0^{\circ} C.$ Če prosti zmesi ledú in vode odtegneš kaj gorkote, voda takoj zmrzne.

No, pa kdo poreče: Kaj ima Tyndallova izkušnja opraviti s pomikanjem ali s tokom ledú po lednikih? Odgovor: Ta izkušnja kaže, od kod prihaja tista vez, katera dela iz ledenega drobiža zopet celi led povsod tam, kjer se led po strugi drobi s silnim pritiskanjem in premikanjem. Med stiskanjem se voda umakne, led se pa ne more umakniti ter se pod silo tlaka ohladi nekaj pod $0^{\circ} C.$ Kakor hitro se pa voda, ki se vedno preceja po razpokah, dotakne tako shlajenega ledú, zmrzne takoj. Če pa voda med razvalinami in po razpokah zmrzne, oko še ne zazre razpoke, ker se takoj z ledom zalije. Ogle dovavec še zapazi ne, da se led drobi in sam sebi rane celi. Kjerkoli se zadeva kaj koscev tlačenege ledú med seboj in z vodo, povsod primrzne od zmrzujoče vode pilepljeni košček h koščku ter se dela tudi iz drobiža zopet celi led.

Tyndallova izkušnja uči torej, da led po ledniku med prepahovanjem navzdol po dolini poka in se drobi, pa se v tistem trenutku zopet z vodo zaliva in tako združuje. Kdo bi se ob teh besedah ne spominjal, kako smo otroci delali kepe iz snega! Vzeli smo vlažnega snega, kolikor ga je šlo v dve pesti. Stiskali smo sneg med dlanmi, čim najbolj je bilo mogoče. Čim močnejše smo stiskali, tem hitreje se je naredila trda kepa. Moč, s katero so delale naše roké kepe, seveda ni bila nič v primeri s silnim stiskanjem po lednikih, vendar nam ta prilika pojasnjuje prirodne pojave.

Kako čudovito jednotno je vse uravnano v vesoljni prirodi, četudi delujejo razne sile!

III. Ledena doba in nje učinki.

Po sledéh, ki so jih zapustili ledniki, spoznavamo, da je v predzgodovinskih vekih ledovje dosti bolj na široko in globoko pokrivalo pokrajine severnih deželá starega in novega sveta kakor dandanes. Na večerni strani evropski je ledena odeja segala čez primorje zahodne Irlandije in Holandije, ob jugovzhodu do Kijeva in Nižnij-Novgoroda. Vsa Skandinavija in Finlandija je bila podobna jednemu ledniku, in od ondod so se ledniki držali, kakor bi si podajali roke, do Harza, do Krkonoških gorá in do Uralskega gorovja. Prva izmed dveh natanko dokazanih ledenih dob je izvirala v Skandinaviji in Finlandiji. Od ondod se je razširjalo ledovje, kakor bi orjaški orel raztegnil svoje peruti, na vse kraje. Ledniki po švicarskih planinah so se razlezovali na široko po Jurskem gorovju, segali so celo daleč proti jugu in pokrivali široke ravnine Lombardije in Venecije.

Kdor v sedanjih dneh išče istinite slike, da bi si predočil z ledniki ledene dobe preprežene dežele, ta naj stopi na Grenlandijo. Ta sedaj čez in čez zamrznjena dežela nam kaže pravo podobo z ledovjem pokritih deželá. Po notranji celini kakih deset milj od morja sega led do 1300 *m* visoko nad morje. Tamkaj štrli le malokatera posamezna gora s svojim sivim vrhom iz ledovja. Še globlje po notranji Grenlandiji se vzdiguje ledovje do 1650 *m* nad morje ter pokriva ondi brez izjeme vse višje gore.

Boljše slike za ledeno dobo ni najti niti na Spitzbergiji, niti na Franc-Jožefovi deželi. Dva milijona štirijaških kilometrov te dežele je pokrite z ledniki in snežniki. V primeri s sedanjo Grenlandijo pa je bilo med zadnjo ledeno dobo samo po severni Evropi pokrite trikrat več zemlje, po severni Ameriki pa skoro petkrat toliko.

A če obišeš Grenlandijo in se začudiš nad njenim današnjim v ledovje zakopanim obličjem, ne pozabi stopiti pred geologa, ki pozna nekaj zgodovine te zemlje in ga naprosi, da ti odkrije mično sliko nekdanjega

tropičnega (gorkega) obraza mlajše Grenlandije.

Kako je to mogoče? vprašajo zavzeti poslušavci. Kdo bi to verjel in po katerih znamenjih naj spozna, da je današnja ledena dežela, iz katere je neprenesljivi mraz že v srednjem veku pregnal do zadnje duše vse evropske prebivavce, kdo bi verjel, vprašam, da se je po njenih tleh razvijalo v davnih časih rastlinstvo in življenje današnjih tropičnih krajev?

Pred geologa, ki pozna drob zemlje, smo rekli, stopi, da ti odkrije nekdanji obraz dežele! Tu ni nobene domišljije. Zemlja sama odpira knjigo svoje zgodovine zemljelovcu, ki koplje po okamenelih ostankih. In glejte: v kamenje in skalovje je priroda vtisnila svojo zgodovino, skalovju je podelila jezik, da razlaga njene dogodbe strmečim poznim potomcem. Apneno kamenje na Grenlandiji je ohranilo v sebi vtisnjene zveste podobe rastlin in živalij, katerih domovina je dandanes v tropičnih deželah. Rastline, ki danes rasto v vročih pokrajinah po okolici indijskega morja, po morskih bregovih vzhodne Indije in po otoku Cejlonu, take rastline so rastle na Grenlandiji, predno je nastopila ledena doba.

Ako primerjamo zanesene (eratične) skale, in okamenele rastlinske utiske in ostaline tropičnih rastlin — znake ledenega in tropičnega podnebja —, ne moremo se načuditi nad velikim nasprotjem podnebja, ki je bilo v predzgodovinskih vekih zaporedoma ne le po Grenlandiji, ampak tudi po drugih deželah severne Evrope.

Odkod je tropična doba in odkod je ledena? To je pereče vprašanje, ki ga ni odstraniti s prazno besedo. A predno pride na vrsto odgovor, moramo si še natančneje ogledati druge pojave in dogodke ledene dobe.

Najvišje je pokrivalo ledovje Skandinavijo in Finlandijo. Po mejah je bila ledena odeja plitvejša, tanša, jednako kakor sedaj na Grenlandiji poleg primorskih pokrajin. Poprek je bila ledena odeja na visokost 1000 *m*. — V primeri s tako debelino ledenih skladij sta Severno morje in Baltiško morje jako plitvi, ker nista globlji kakor 88 *m* in 66 *m*. Skandi-

navski ledniki so skoro gotovo obe morji popolnoma zasuli s svojim ledovjem in njuno vodo, kar je ni zmrznilo, izgnali iz njunih strug. Čez oboje morje se je razprostiralo orjaško polje skandinavskih lednikov. Zato so tisti preiskovavci in razlagavci zadeli resnico, ki trdijo, da so ledniki po suhem v Nemčijo pritirali ‚eratično‘ skalovje, katero so nalomili po granitnih gorah v Skandinaviji.

Dvojni nazori se nahajajo med prirodoslovci in geologi o tem, kako so v Skandinaviji odtrgane granitne skale prišle na nemške ravnine. S tem, da smo rekli: „Ledniki so si jih naložili na hrbet“, še nikakor ni določena pot, po kateri so se te grude pomaknile v daljnje dežele. Deloma trdijo, da so ledniki kakor dandanes segali v skandinavske morske zajede ali fyorde; ondi pa se je odlomil od njih velikanski kos za kosom s primrznjenimi skalami vred. Taki odlomljeni kosovi — podobni današnjim ledenim hribom — so plavali z bremenom na hrbtu čez Vzhodno morje, ki je v tistih časih pokrivalo tudi severne pokrajine sedanjih nemških planjav. Tukaj so v plitvem morju obležali, raztajali so se in odložili svoja bremena. Temu nasproti trdé drugi, da je bil mraz tako hud, da ledniki niso le pokrivali gorá do vrhov, temveč tudi ravni in planjave so bile daleč proti jugu pokopane pod debelim ledom. Zamrznilo je celo Vzhodno morje. Hud mraz je zvezal z ledenimi oklepi in mostovi deželo z deželo, kakor da vmes ni nobenega morja. Tedaj so ledniki iz visoke Skandinavije navzdol proti planjavam Nemčije segali kakor po suhi celini ter so prevaževali granitne grude v sedanjo Nemčijo.

Ob svojem silovitem pomikanju so ledniki razrili vsa rahla tla ter so s seboj odnesli in prepahali, kar se je dalo odtrgati, saj jim še trdne granitne gore niso mogle ubraniti, da bi si na njih ne nalomili velikanskih grud. Kar se je pa na gorah lednikom ustavilo, to so opilili, ogladili in obrusili po čelu, po steni in po obnožju, kamorkoli je zadevalo ledniško ledovje med počasnim pomikanjem. Neskončna množina skalovja, katero so odtrgali ledniki v Skandinaviji in

Finlandiji, se je zanesla daleč v tuje dežele. Hribje so se razdejali in raznesli, drugi pa so nastali v tujih krajih. Zasule so se stare doline, in razorale so se nove, kjer so se poprej razprostirale ravnine. In nasipov in zasipov je taka množina, da ni moči spoznati prejšnjega površja zemlje.

Zaradi takih prekucij po suhem nas mika ogledati si dogodke po morju. Oziraje se po morju na okrog spoznamo hitro, da se je marsikaj premenilo, vendar ne toliko, kakor smo opazili po razorani in z ledeniško navlako posuti celini. Novejši geologi tudi učé, da je glavna razdelitev morja in deželá ostala pri vseh teh prekucijah, kakoršna je bila in je.

A utegne mi kdo ugovarjati: Kdo more tajiti silovite izpremembe med deželami in med morjem, ki so se dogodile po okolici Carigrada pri tajanju po ledeni dobi? Kam je pa toliko vode odteklo iz Črnega morja in zakaj, če ni tega povzročila kaka silovita dogodba?

Potolaži se, dragi spremljevalec! Taka prememba je geologom malenkost. Oni le tajé, da bi v sedanjem širokem Atlanškem morju bila kdaj tista domišljena, pozneje poplpljena dežela ‚Atlantis‘, o kateri je nekaj geologov mislilo, da je odganjala tople pomorske vode od Evrope ter narejala njeno ledeno dobo.

Po pravici vprašaš, kam je odteklo toliko vode, da Črno morje ne sega več do tiste visokosti po obrežju, do katere je oblivalo bregove pred ledeno dôbo? To je res čudna stvar. Ko bi nam zemlja ne odpirala knjige svoje zgodovine, strmeli bi, pa ne vedeli, kako naj si razlagamo ta pojav. Vzroka temu pojavu ne bomo iskali v navadnem vsakdanjem usadu ali v oseki morja; zlasti ker vemo, da so od velike toplote — da ne rečemo: od tropičnega podnebja — pred ledeno dobo izgubile reke vsled hudega izpuhtevanja toliko vode, da se je nekaj potokov popolnoma posušilo. Čuditi pa se je nad tem, da je prejšnja suša posušila tudi toliko morja, da se mu to pozna celo ob bregovih. Ne, kolikor je zmanjkalo vode po rekah in po

morju, toliko se je je izpremenilo v sneg in v led, ki je v ledeni dobi pokrival trda tla na debelo, tako da je v nekaterih krajih segal celo do vrha gorá.

Ko je pa po ledeni dobi prišlo solnce zopet k svoji moči, in ko se je jel tajati sneg in led po vseh zamrznjenih deželah, po ravninah in po gorah, tedaj je nastopila grozovita povodenj, velikanski potop.

Ta povodenj je divjala po prostranih deželah, razgrebaje prejšnje rahleje zgornje sklade do trdega podnožja, in nanesele nove nasipe. Silno je izpreminjevala obraz otajanih, snega in ledu oproščenih pokrajin. Izpremenila je ledenodobna povodenj meje jezer, pre-

trgala in odprla njih obronke, zalila in podsula doline in ravni, premaknila struge velikih potokov in rek. Izpremenila je morske bregove; da, celo morju je predstavljala meje. — Tam v oni dolini je stalo jezero, vode njegove so segale visoko gori do zgornjih pečin. Ob skaloviti steni še sedaj vidiš mogočno skalo z ročnikom, na katerega so privezovali tedanji prebivalci svoje iz debel izdobljene plutve in čolne. Jezera ni več, povodenj je prodrila tisti obronek, ki mu je zapiral odtok v dolino. Obronka ni, krog in krog nič kot razvaline in plazi. A te poplave so pognojile poljane in pripravile plodovito polje potomcem.

(Dalje.)

Književnost.

Slovenska književnost.

Knjige „Slovenske Matice“ za l. 1898.

(Dalje.)

„Slov. Matica“ in „Zvon.“ Predno objavimo nadaljnje ocene lanjskih knjig naše Matice, izpregovorimo nekaj besed o Zvonovem napadu (v 5. št.) na društveni odbor, oziroma na knjižni njegov odsek.

Tudi mi ljubimo odkrito in odločno besedo, zato v poslednji številki nismo z rokavicami otipavali Glaserjeve Zgodovine, temveč smo drezali vanjo z nožem pravične kritike.¹⁾ Toda jedna knjiga ni še ves knjižni zavod. Ako se vidi iz števila in iz vsebine knjig, da je društveni odbor v težavnih razmerah storil, kar je mogel, ni pravično navaliti mu na glavo celo vrsto očitania, s katerim se dela celemu društvu škoda, ker se občinstvo odvraca od njega.

Jedino očitanie, katero je pravično, je zaradi poznega izdajanja knjig. To kaj radi tudi mi podpisemo in srčno želimo, da bi se knjige točno izdajale vsako leto o božiču. S potrebno pridnostjo bodo odločilni možje — trdno upamo — pač ustregli tej vsestranski želji in s tem rešili tudi odbor očitania. Sicer pa to ni nikakor tak greh, da bi odbor ne smel upati prizanašanja pri vseh blagohotnih društvenikih. Saj tudi „Matica Hrv.“, ki je vzorno

književno društvo, ne more izdajati knjig tedaj, kadar bi morala po letnem obroku.

„Zvon“ oponaša odboru, da nima „ustanovljenega knjižnega programa“. Ali ima „Zvonov“ kritik knjižni odsek Slov. Matice res za četo brezsmislicev, ki k večjemu z debelimi očmi gledajo, kadar jim kdo ponudi kak rokopis? Pač se odbor lahko obrne do tega in onega pisatelja in mu poveri kako delo: a s tem si tudi veže roke in ne odkloni lahko dela tudi tedaj ne, ako mu ne ugaja. „Zvon“ bi utegnil v tem slučaju odboru očitati, da ima samo nekake izbrane ali privilegirane pisatelje, četudi svoji nalogi niso kos.

Tudi „osnova mnogoglavega knjižnega odseka“ ocenjevavcu ni všeč. Kdo vé, zakaj ne! Ali bi spise temeljiteje in bolje presojali, ako bi jih bilo manj? Ali bi bil morda ocenjevavec zadovoljen tedaj, ko bi bil on sam na mestu tega grozovitega mnogoglavega odseka? Vprašamo: Ali je prav, da kdo oponaša Matici tako stvar, ki ji je vsekako v korist? Naj je tudi mnogoglav ta odsek, vendar vlada med udi (hvala Bogu, kar se Matice tiče!) kakor medsebojno zaupanje, tako tudi soglasje. In v tem mnogoletnem mirnem in jedinstnem delovanju odborovem in odsekovem ima slovenski narod — dejali bi — vzgled, kako naj deluje za napredek mirno, stanovito, pogumno, pa tudi m o d r o.

„Naj se slavni knjižni odsek vendar že okani ponosne misli, da je Matica poklicana, da Slovencem nekoliko nadomesti — znanstveno akademijo.“ Tako hoče „Zvonov“ pisatelj napuha ozdraviti knjižni odsek. No, taki nasveti so čisto nepotrebni. Knjižni odsek

¹⁾ Popraviti pa moramo misel našega ga. kritika (str. 287) zastran psevdonima „Carmen“. Neki prijatelj nam je trdno dokazal, da je „Carmen“ zares psevdonim za ga. pisatelja in pesnika Fr. Meška.

je vesel, da more poslati kako dobro knjigo med narod; da bi Matica nadomestovala znanstveno akademijo, tega si nihče ne domišljuje. Le pokojni predsednik Marn je jedenkrat izrekel to lepo frazo, ki je pa tako neškodljiva, da jo sme še kdo drug rabiti, ako hoče o Matici prijazneje pisati kakor „Zvon“.

Matične knjige niso vse pisane po jednem pravopisu, — tega seveda ni smel prezreti dobrohotni ocenjevavec. Kar se nas tiče, puščali bi prostost onim pisateljem, ki se držé kake pisave iz prepričanja. Saj odgovoren za knjigo je pisatelj, kakor za vsebino, tako tudi za obliko.

Tudi papir jedne knjige je vzel „Zvonov“ pisatelj na piko. Nič hudega! Ako bomo zaradi slabega popirja in mnovega branja Glaserjevo knjigo kmalu obrabili, dobodemo kmalu drugo izdajo, kar je jako želeli. Ako otrok hitro raste, ne kupi mu oče rad dragih hlač.

Sicer pa želimo, da bi ocenjevavec prav Glaserjevo knjigo preštudiral nekoliko globlje kakor do kakovosti papirja. Potem utegne spoznati, da to delo letos še ni dovršeno, (kar pravi na str. 313, v. 1.)

Ako iz tega zgleda sklepamo na preišljenost cele kritike o Slov. Matici, ne moremo kdo vé kako visoko ceniti njenega očitaja.

„Zvonov“ urednik ni skromen, kadar hoče komu kaj očitati. Pisali smo o tem že na drugem mestu. Zato mu svetujemo, da naj dobro pometa pred svojim pragom, sicer mu ne izostane zasluženi znak vihravosti.

Da, prav je, da kritikujemo, prav je, da govorimo odkrito: a predno grajamo, premislimo stvar dobro, da bo naša graja pravična in utemeljena, nikar pa da bi se rodila samo iz začasne in slučajne nezadovoljnosti.

Dr. Fr. L.

Slovenske narodne pesmi. Iz tiskanih in pisanih virov zbral in uredil dr. Karol Štrekelj. Četrty snopič. Str. 593—820. — S tem snopičem je končan I. zvezek. Zato je gosp. Štrekelj dodal snopiču tudi predgovor in je ta del posvetil „Vatroslavu Jagiću, v slovanski filologiji prvaku, za 6. dan julija 1898 l.“ Naš snopič podaje najpoprej nekaj legend (nadalje-

vanje 3. snopiča), nato pripovedne pesmi različne vsebine in naposled nekaj „živalskih pesmij“, t. j. takih, v katerih delujejo živali. Oblika, kritični aparat in pojasnila so v tem snopiču kakor v prejšnjih snopičih. Da ima veliko, neminljivo ceno prav ta način, katerega se je dosledno držal g. urednik, tega nam ni treba dokazovati.

Nikakor pa se ne strinjamo z vsem, kar je napisal g. urednik v predgovoru. Besedo o estetiki v III. odstavku naj bi bil izpustil: ugajala ne bo ne prijatelju ne neprijatelju. Še manj je na svojem mestu pojasnjevanje v IV. odstavku. Ker govori g. urednik dovolj umevno, moramo svojo misel povedati tudi mi. Odbor ni sprejel prav vseh pesmij, katere mu je predložil g. urednik. Kolikor vemo, izločil jih je prav malo in le take, ki niso primerne za obširno občinstvo. S tem ni stopil odbor na omejeno stališče, tudi ni izrekel, da so tiste pesmi „kvante“, „klafarske“ ali „kosmate“, kakor misli g. urednik: temveč oziral se je na to, da mora Slov. Matica delovati (čim največ more) med vsem Slovenstvom, da mora poštovati tudi mladostne čitatelje, da je večina bravcev takih, ki ne rabijo knjige „v znanstvene namene“, ki ne umevajo, kaj je „psihologija slovenskega naroda“, vendar pa jako radi čitajo narodne pesmi. Onim, ki si želé popolne izdaje, ustregel bo urednik lahko — ako bo hotel — brez Slov. Matice. Ali gu. uredniku ni prav, da število Matičarjev dosledno raste od leta do leta, da delajo za Matico soglasno domoljubi brez razločka, da se je oklepa ves omikan narod, da imajo in cenijo njene knjige tudi dijaki po šolah? Ali naj se to stališče omeji in naj se knjige izdajajo samo s strogo znanstvenega stališča? Da, tudi mi smo popolnoma za to, da je bolje izpustiti kako malo stvarco, katero kdo ponudi odboru, ki pa ni za splošno občinstvo, kakor zapirati Matici pot med širni narod. Zato naj nam g. urednik oprostí, da ga vljudno prosimo v imenu našega napredka, naj opušča take zagovore, ki so popolnoma nepotrebni, in so celó v nasprotju z društvom, ki „Narodne pesmi“ izdaje.

Dr. Fr. L.

Pogovori.

(Dalje.)

G. Vatroslav Z. Vaša volja je dobra, namera odkritosrčna. Radi bi imeli, da Vas ostro sodimo, zato nam pošiljate svoje „umotvore“. Skromnejši ste gotovo kakor marsikateri, ki hoče, da bi se tiskal njegov umotvor kar v prvi prihodnji številki. Toda že sami ste se kolikor toliko obsodili, ker pravite, da se Vam samemu zdé pesmice nič vredne in da ste zadovoljni, če zapišemo na platnice kratki: „za nič“. A tega ne porečemo, marveč le to, da niso dovršene. Poglejmo jih — vsaj nekatere! Prva: „Materi iz tujine“ ima lepo misel: Vse nas pozabi, kadar se ločimo od ljudij, po pregovoru: „Izpred oči — iz mislij“, — če tudi obljublajo, da se nas bodo vedno spominjali. Le materino srce ne more zabiti svojega otroka. Pravimo: lepa misel; tudi oblika ni slaba. V zadnji kitici je prva vrstica vendar prekratka; zato je pa druga v tretji predolga. Kaj ne, malenkosti: a mi ne odstopimo od pravila, katero smo že parkrat navedli na platnicah. „Oveneli cvetlici“ in „Cvetlici“ imata prav za prav isto misel: Cvetlica ovene, — ovenel bom i jaz. Prav, da človek večkrat obrača svoj pogled na konec: respice finem! A zdi se nam, da otožen duh preveč preveva Vaše pesmice, in to je duhamorno. Tako „Starega leta zvečer“, „Nekdanjemu sošolcu“ in „Zasmehovalcem“ tudi. Zadnja, ki ima dve kitici, je pretemna. Ni poetiška misel: „Čuj, železno kladvo! leta mi še ne končaj...! O, da bi me čulo, kladvo, ti brezsrčno vsaj.“ In kladvo res „brezsrčno zapre v grob vse, kar je storil zemljan, ko odbije na uri zadnji ‚drob‘“ (!). Tudi je proti našemu upanju in veri, če trdite, da kesanje ne more izbrisati naših pregreh. Res, kar je storjeno, je storjeno; a ravno ta misel, da je Bog tudi neskončno usmiljen, bi bolje in tolažljiveje končala Vaše premišljevanje na „starega leta zvečer“. Obliki v pesmi „Nekdanjemu sošolcu“ tudi ne moremo dati spričala, da je prav dobra. „Bil si — bil si“, „srcé — sé“ so slabe rime. Tudi so besede preveč nakopičene, zato je vsa pesem prisiljena. Iz vsega kratko posnemimo to sodbo: Vsekako imate dar od Boga, imate čuteče srce; imate tudi precej lepo obliko. Svetujemo Vam pa, da v mladih dneh ne bodite

preveč pesimiški in ne kažite v pesmih tiste znane „svetovne boli!“ Ta bolezen rada razjeda mlado srce, — ko se komaj zaveda, zakaj. Ker pravite: „Da pel bi, srce mene sili! Da zlil bi čute svoje na papir, Da to z besedo bi povedal, Kar v duši moti pravi mir“, Vam bi svetovali, da povejte in popevajte rajši tako, da bo Vam in nam delalo veselje in tako Vam obrodilo pravi mir.

Gosp. A. P. v H. Tri cele pole! To nas je nekoliko prestrašilo, da Vam do sedaj nismo odgovorili. Želite, da bi to storili v zasebnem pismu. Ustreči hočemo Vaši želji prej ko prej; samo prosimo, potrpite še malo, ko ste že toliko časa. O pesmih vendar izpregovorimo kar tukaj besedo! Ne moremo vsake posebej navajati, bilo bi predolgo. Celokupno bi jih sodili tako: Pozna se, kar pravite, da ne „grizete peresa“ in ne premišlujete preveč, ampak da „kadar pride tisti trenutek, naj bo po dnevi ali po noči, vzamete svinčnik in — pesem je gotova“. Blagor Vam! Porabite le radi in vedno take trenutke, pa misliti morate ob njih vendar-le. Posebno Vas moramo opozoriti na to, da, ker „veliko ne premišlujete“, naglašate besede kar mogoče nenavadno, zakaj, hočeš nočeš, se morajo udati v merilo ali v rimo. Takih primer bi lahko navêdli iz Vaših pesmic prav veliko. Kdo n. pr. pravi: „v b r í d k o s t í ; t r g á j o ; l j u b á ; í m e l , m a j h n ó — í g r a l ; d e t é“ i. t. d.? Tako ne gre, četudi pravite, da Vam „teče vir poezije“ — po papirju, ki je potrpežljiv. Da ob tem včasih poveste katero, ki nima ne nog ne glave, kakor pravimo, Vas tudi nič ne straši. Le berite „Tolažbo“, v kateri svojo pesem imenujete: milo, sladko, lepo, zlata vredno, — kar v dveh vrsticah! Ali v „Tujini“:

Mater objel bi, poljubil srčno,
v krilo njihovo položil glavo.
V krilu bi vžival spet pokoj sladak,
glavo bi vzdignil spet čil in krepak.

Tu je sicer glava — a kakšna! Ali:

Šel bi u vrtec duhteč in krasan,
kjer sem presajal cvetlice vsak dan.

Kako so Vam neki cvetle, če ste jih vsak dan presajali?

„Kje si zvezda?“ — nima nič v sebi.
„Jad“ je že nekaj, pa bolj besede. N. pr.:

Ti (Sloveniji) krivice stórnjene
(mora namreč gledati zaprt)

to je meni najbolj hudo,
to me spravilo pod grudo,
v grob prezgodnji bode še,
ker srce mi poka jada,
da mi splavala je nada.
Ti pomagat' narod moj,
da bi bil kedaj sam svoj.

Nikakor ne mislimo, da ste kovali to pesem „par dnij“, drugače bi morali reči, da ste veliko premalo naredili v „par dneh“. To je „pesem“, ki jo človek zapiše v par minutah, ne da bi se posebno „mučil“ ob tem.

Tako moremo reči o „Pogum velja“ in o „Kje si zvezda“? Da Vas obup „peha“ in da se ž njim „borite“, to je gotovo izvirno. Toda berite to-le:

V nočni tmni tu sedim,
in z obupom se borim.
Ali bodeš kdaj jenjal?
Bodeš vedno me pehal,
Me nesrečneža,
Zavrženega?

Kje si zvezdica premila,
da bi noč mi razsvetila?

Sedaj pa sodite sami o tem „umotvoru“! Stilizacija, naglašanje besed, okorni izraz, vse to je vzrok, da čitatelj ne more dobiti pravega sočutja z Vami, ker so — vsaj nam se zdi — ta čustva ponarejena. Tudi ta-le misel ni sicer izvirna, a obliko ima — —

Jesen, jesen, oj prišla si,
da cvetje oveniš mi ti, (!)
da drevju listje rumeniš,
potem pa z drevja ga podiš.

Pa naj kdo reče, da je niste dobro zasolili jeseni!

Pridejali ste nekaj „ljubimskih“ in upate, da Vas ne obsodimo radi njih. Mi že ne:

Razpis častnih nagrad.

„Česko-slovenski spolek v Pragi“, pod predstvom velikega prijatelja naroda slovenskega in zlasti slovenskega učiteljstva, gospoda Jana Legota, je sklenil v svoji seji dne 16. sušca t. l., da bode podpiral slovensko slovstvo, in sicer spise za mladino, s častnimi nagradami, izražujoč prepričanje, da je mogoče narod odgojiti v čitateljski narod le potom dobre in obilne knjižnice za mladino.

V to svrhu je določil primerne nagrade ter poveril „Zavezo slovenskih učiteljskih društev“, da stori vse v to potrebne korake.

Radostno objavlja podpisani direktorij ta plemeniti ukrep naših bratov Čehov ter razpisuje s tem

dve častni nagradi

ali Vas pa ne bo „Manica“, za to ne moremo biti porok. Prav res, mladi prijatelj, imate dobro srce, — četudi je je „puščica zadela“: toda beseda v Vaših pesmih, s katero je hočete razgrniti, je grozno okorna. Ne vemo, kateri izvoljenki bi ganilo srce tako-le zdihovanje:

Oj mene pač to zlo boli,
boli, boli in zlo tišči,
no srce moje krvavi,
da moja nočeš biti ti . . .

Da bi bila to „umetna pesem“, ki naj bi se tiskala v leposloven list — no, tega vendar ne morete trditi. Zato pišete prav: „Pisal bi še Vam več ljubimskih, pa čemu? Ne vsprejmete jih itak ne.“ Zakaj bi jih ne, ako bi bile lepe in dobre? — Tako bi bili nekoliko „pretipali „žilice“ Vaši muzi. Kaj naj rečemo naposled? Dobre volje za zlaganje pesmij Vam ne manjka. Ali pa bode kdaj zlagali pesmi, kakoršne zлага pravi pesnik, o tem dvomimo. Poskusite v nevezani besedi! Ustrežete nam, ako kaj dobrega in rabnega pošljete. Na druga vprašanja odgovorimo morda v zasebnem pismu. Zdravi!

G. Z.

Spomin, kam naj bežim!
Pri oknu nem bedim,
tja v noč mi zre oko
otožno in rosnó itd.

in koncem:

Pri oknu nem stojim
in tiho se solzim!

In sedaj upate, da bomo „kakor vsikdar, oster a dober kritik“. Ostrost nam priznavate, dobroto tudi. Torej Vam sedaj lahko rečemo, da ta Vaša pesmica nima veliko — pesniškega v sebi. Sicer je lepa pesniška igrača, a to še ni dovolj za umotvor. Torej treba seči globlje v umetnost, delati resneje, da bomo mogli imenovati Vaša dela pesmi, ako res želite ž njimi na dan.

po 100 in 50 K za najboljša mladinska spisa, obsežajoča najmanj 2½ tiskovne põle.

Spisi morajo biti izvirni in primerni otroškemu duhu. Rokopise je poslati predsedništvu „Zaveze“ do 1. v i n o t o k a t. l.

Pisateljevo ime je priložiti na posebnem zapečatenem listu.

Častne nagrade se bodo izplačale takoj po razsodbi gg. ocenjevalcev. Vrh tega dobi pisatelj za svoje delo tudi navadno pisateljsko nagrado po dogovoru z „Zavezo“.

Direktorij „Zaveze slovenskih učiteljskih društev“

v Ljubljani, dne 16. mal. travna 1899.

Tajnik:
Drag. Česnik.

Predsednik:
L. Felenc.